

KULTUREEL

FRONT

5-6

REDAKTIONEEL

In dit dubbelnummer van het Kultureel Front, zoals beloofd, de teksten van de referaten die op het voorbije studieweekend (15.11.75) gehouden werden plus de verslagen van de diverse discussiegroepen.

Het belang van deze teksten en van het studieweekend ligt erin dat ze een broodnodige bijdrage leveren aan de uitbouw van de theorievorming van de strijdkultuur. Want als wij strijd willen voeren voor het behoud en de uitbreiding van de strijdkultuur, is het nodig dat wij weten waarom en hoe wij die strijd moeten voeren.

Uit de grote opkomst en de entoesiaste deelname aan het studieweekend blijkt dat velen het belang van een goede theoretische ondergrond inzien.

In de groepen en in de steunkomitees zullen de discussies van het weekend hun weerslag hebben op het werk dat moet worden gedaan om te mobiliseren voor de grote manifestatie voor politieke vorming en aktie op 31 januari a.s., Veemarkthallen, Utrecht.

EN DAT IS NOG MAAR HET BEGIN.

DEELNEMERS STUDIEWEEKEND KULTUREEL FRONT 15.11.75

LEDENGROEPEN

Aktiverend Volkstheater	7
Amsterdams Stadsjournaal	8
De Leerling	1
De Voortzetting	3
Diskus	7
GL Twee	8
Internationale Nieuwe Scene	3
Kritische Filmers	5
Nieuwe Komodie	13
Palkin	1
Posjet	4
Proloog	23
Sater	8
Solidair Socialistisch Koor	1
Trojaans Paard	22
Werk in Uitvoering	6

GEINTERESSEERDE GROEPEN

Boerentoneel	4
Filmliga Tilburg	2
Gents Universitair Straattejater	1
Konsumenten Toneel	7
Sociale School Gent	5
Utrechts project aktiverende kultuur	3
Ten persoonlijke titel	
Akademie voor Expressie	
"De Horst" Driebergen	
D.D.V. Amsterdam	
Groene Amsterdammer	
Socialistisch Kunstenaarskollektief	
Vrije Circuit	

TOTAAL AANTAL: 151.

INLEIDING

Het is de bedoeling dat ik even kort situeer waarom dit studieweekend is ingericht en wat er de belangrijke discussiepunten van zijn.

Ik geloof dat dit laatste te ondervangen is in één centrale vraag: Wat is de functie van de strijdkultuur op dit ogenblik in de klassenstrijd en hoe kan die gerealiseerd worden?

Om dat even te verduidelijken: Sinds het einde van de jaren zestig kent West Europa een algemene opgang van de arbeidersstrijd. Het is begonnen in Mei '68 in Frankrijk en overgewaaid naar Italië en Engeland en in mindere mate naar België en Nederland.

Die opgang heeft zijn weerslag gekregen in de kunstsektor en ook daar heeft zich een radikaliserende voltrekken. Een aantal kunstenaars waren in eerste instantie ontevreden over hun eigen situatie en hun eigen kunstproducties en gingen op zoek naar een alternatief. Maar de problemen lagen veel dieper en waren direct verbonden met het kapitalistisch systeem zelf. m.a.w. de oplossing ligt niet binnen het kapitalisme en er moet dus eerst gestreden worden voor een nieuwe maatschappelijke orde; daarom wordt er geprobeerd aansluiting te vinden bij andere groepen die in strijd zijn tegen deze maatschappij en voornamelijk de arbeidersklasse.

Precies daar liggen de problemen van vandaag. En komen we terug op de vraag die daarnet is aangehaald. Wat is nu precies de functie van de strijdkultuur in de arbeidersstrijd? Onmiddellijk daarmee in verband rijzen een aantal aanverwante problemen:

Hoe en waar kunnen we de arbeiders bereiken?

Wat is onze houding tegenover organisaties als vakbonden, komitees en politieke partijen?

En dan het probleem van de vorm. Is de strijdkultuur gebonden aan een bepaalde stijl of kan zij beroep doen op alles wat de burgerlijke kunst of cultuur in haar geschiedenis heeft opgeleverd?

Dit is de kernproblematiek waarvoor dit studieweekend draait. Iedereen heeft zijn eigen evolutie doorgemaakt en een aantal ervaringen opgedaan. Maar het is belangrijk dat er een algemene discussie komt en uitwisseling van ervaring om te proberen een eerste stap te zetten in het verwerven van een theoretische basis waarop de strijdkultuur zich verder kan ontwikkelen.

Van bij het begin heeft de praktijk een voorsprong gekend op de theorie. Ik denk dat een van de belangrijkste oorzaken daarvan is de verspreide en slecht terug te vinden literatuur die in dit verband bestaat. Waardoor de voorbeelden uit de geschiedenis slechts

gedeeltelijk zijn herontdekt, zoals bv. de theorie van Brecht en Piscator over politiek theater.

Nochtans is het belangrijk te beschikken over een theoretische basis om op een gestructureerde en meer bewuste manier verder te kunnen werken.

En ik geloof dat we hier daar een begin mee kunnen maken.

Om de discussie te kunnen starten vanuit een algemeen politiek kader is er een eerste inleiding voorzien die gegeven wordt door Tony van den Heurck waarin hij de ontwikkeling schetst van het kapitalisme in

West-Europa sinds de tweede Wereldoorlog en waarbinnen de relatie aangegeven wordt die er bestaat tussen de politiek economische basis en de ideologische bovenbouw. Daarna is een eerste algemene discussie voorzien. Vanuit dit algemeen kader vertrekken de twee inleidingen van morgen die gegeven worden door Marianne Van Kerkhoven en Hans van Manen. Marianne zal nader ingaan op de meer specifieke ontwikkeling van de strijdcultuur in Vlaanderen sinds de tweede Wereldoorlog en Hans zal hetzelfde doen voor Nederland.

Lucienne De Nutte

ONTWIKKELING VAN DE IDEOLOGISCHE BOVENBOUW IN HET LAATKAPITALISME

Wat betreft het algemene kader van deze uiteenzetting, eerst een paar opmerkingen bij het schema dat hier bij staat. In dat schema werd geprobeerd een overzicht te geven van de maatschappijstructuur waarin wij op dit ogenblik leven.

Hetgeen in het schema niet voorkomt, omwille van de duidelijkheid, is de wijze waarop de verschillende lagen of niveaus de produktiemiddelen, produktieverhoudingen, instituties en ideologie, met elkaar in betrekking staan en de wijze waarop ze elkaar beïnvloeden. De horizontale strepen/ zijn niet als scheidingslijn op te vatten, maar enkel als onderscheidingen. Ik zal daar in de loop van deze uiteenzetting nog op terugkomen, maar ik wil dat vooraf toch duidelijk stellen. Indien men die lijnen als scheidingslijnen gaat bekijken, dreigt het gevaar te ontstaan dat het marxisme ontaardt in een mechanistische visie, waarin heel de bovenbouw zal bepaald zijn - en enkel maar zal bepaald zijn - door de infrastructuur.

Dat is een ondialektische visie. In een dialektische visie moet men steeds de wisselwerking tussen die verschillende gelaagdheden in ogenschouw nemen.

Een tweede opmerking: het schema zoals het hier staat is niet ingegeven door de heilige geest, ik heb daarvoor een beroep gedaan op de klassiekers van het marxisme. En hetgeen men daarin altijd terugvindt, is dat zij aantonen op welke manier een maatschappijstructuur histories ontstaat. Dat betekent dat als wij teruggaan in de tijd, de middeleeuwen bijvoorbeeld, we niet hetzelfde schema aantreffen.

Eerst en vooral, wat is een maatschappelijke structuur?

Om dat te begrijpen is het noodzakelijk aan te geven dat een maatschappelijke structuur geen eeuwig gegeven is, maar een gegeven dat groeit naar aanleiding van een aantal historische ontwikkelingen. Dat betekent in de eerste plaats dat we niet altijd een typisch gestructureerde maatschappijvorm gekend hebben, en op dit ogenblik bestaan nog altijd maatschappijtypen - ik denk b.v. aan primitieve culturen in Oceanië - waar van maatschappijstructuur in de strikte betekenis nauwelijks sprake is.

Wat is dan de faktor die een structureren binnen het maatschappelijk bestel doet ontstaan? De cruciale kern om dat probleem op te lossen is het ontstaan van een arbeidsdeling.

Wat betekent dat cruciale begrip arbeidsdeling?

Dat wil zeggen dat op een bepaald moment in de historische ontwikkeling binnen de taakverdeling die bestaat binnen een cultuur bepaalde rolpatronen gaan optreden, waarbij niet meer iedereen zich bezighoudt met dezelfde bezigheid, de meest elementaire en meest

noodzakelijke bezigheid: de voedselvoorziening.

En daar gaat uiteraard een tweede probleem onmiddellijk mee samen: wanneer is het niet meer noodzakelijk dat elk lid van een bepaalde cultuur zich bezighoudt met die taak in verband met voedselvoorziening? Dat breukpunt treedt op op het ogenblik dat de mogelijkheid ontstaat voedselreserves aan te leggen.

Die mogelijkheid op zichzelf gaat terug op het ontdekken binnen die cultuur zelf van bepaalde technieken, technieken om voedsel te bewaren. De meest voor de hand liggende technieken zijn: roken, zouten, drogen, e.d., Nochtans zijn die heel elementaire zaken na eeuwen cultuur ontstaan, omdat ondermeer de beheersing van het vuur een voorwaarde is om tot rooktechnieken te kunnen overgaan. Wat betekent dat, prakties gezien?

Op het ogenblik dat een cultuur niet meer voor haar onmiddellijk levensonderhoud is aangewezen op het ononderbroken vergaren van voedsel, onder welke vorm ook, ontstaat de mogelijkheid om een aantal individuen vrij te maken van die dagelijkse taak i.v.m. voedselverzameling, waardoor zij via die vrije tijd de mogelijkheid krijgen om zich met andere bezigheden in te laten. En het is binnen dat bestel dat we het ontstaan zien van een aantal gespecialiseerde activiteiten in de aard van wapensmederij, pottenbakkerij, enz. Ook landbouw zal in een volgend stadium toetreden tot die arbeidsdeling.

Een tweede zaak die daarmee samengaat is dat binnen die arbeidsdeling een supplementaire verdeling ontstaat (en dan een verdeling die tot op dit ogenblik een fundamentele rol speelt indien wij cultuur willen begrijpen): een verdeling tussen intellectuele en manuele activiteiten. En wat zien wij nu ontstaan in een maatschappijstructuur die het meest primitieve stadium verlaten heeft en waarin dus een arbeidsdeling optreedt? Daar zien wij priesters verschijnen! Of men die priesters nu pastoor of dominee, tovenaars of sjaman noemt, blijft gelijk. Kenmerkend voor de groep die die specifieke taak op zich neemt is dat zij rechtstreeks verbonden is met de controle over het maatschappelijke meerprodukt.

Wat is nu precies dat maatschappelijke meerprodukt?

In een eerste fase is dat niets anders dan de verzamelde voedselreserves. Maar het is voor de hand liggend dat de controle over die voedselreserves - of het bezit van die voedselreserves - aan de persoon of de groep personen die die controle uitoefenen binnen het maatschappelijke bestel een enorme machtspositie geven. Een machtspositie in die zin dat, zeker in de initiale fase waarin men over voedselreserves beschikt, bij een keren van de conjunctuur (dus na de 7 vette jaren

de 7 magere jaren), het bezit en de controle over die voedselreserves een sleutelpositie in de maatschappij betekenen. Degene die dan beslist, beslist over het maatschappelijke bestel.

En hetgeen daar onmiddellijk mee samenhangt is, dat degene, die die controle-functie in handen krijgt, met alle mogelijke middelen gaat trachten die controle-functie te vrijwaren. Het is daar dat het ontstaan moet gezocht worden van hetgeen wij noemen de superstructuur of de bovenbouw van de maatschappij.

Het is de controle over het maatschappelijke meerprodukt, die de behoefte creëert aan specifieke structuren om de maatschappij te controleren en in handen te houden, met de bedoeling het meerprodukt bij zich te houden. Nu zijn er twee essentiële vormen waaronder die controle gebeurt. De meest eenvoudige controle over de macht, over het bezit van het meerprodukt is een repressieve controle. Een controle die wordt uitgeoefend door hetgeen Engels genoemd heeft: een bende gewapende mannen. Op dat ogenblik hebt ge een staat. In Nederland de marechaussee, en in België heet het Rijkswacht, maar het komt op hetzelfde neer. De functie van die groep is de vrijwaring van de controle over het maatschappelijke meerprodukt door de heersende klasse.

En daar valt opnieuw een begrip op tafel: de heersende klasse. De heersende klasse is nu die groep van mensen die dat maatschappelijke meerprodukt bezit, onder welke vorm ook. En hetgeen de verschillende maatschappijtypes karakteriseert die elkaar in de loop der geschiedenis opvolgden, zijn de wijzigingen in de vormen waaronder het maatschappelijke meerprodukt wordt gecontroleerd maar de kern van de zaak blijft dezelfde.

Een tweede punt: beschikken over een politiek-juridies apparaat, beschikken over een staat, is op zichzelf niet voldoende om de heerschappij over een bepaalde maatschappijstructuur in handen te houden. Om de heel eenvoudige reden dat, indien men enkel kan beschikken over gewapende macht om die heerschappij in handen te houden, dat in de praktijk betekent dat men leeft in een stadium van permanente burgeroorlog. En er is geen enkele maatschappij die zich een toestand van ononderbroken burgeroorlog kan permitteren. Daarom moet die gewapende macht als essentiële functie hebben: de controle over het meerprodukt te bewaren in krisissomstandigheden. In andere periodes moet het bezit en de controle over het meerprodukt als een evidentie worden beschouwd. En om dat te bereiken is het noodzakelijk de overheerste klasse te doen geloven dat de situatie waarin zij leven – met een heersende klasse die het maatschappelijke meerprodukt bezit en een overheerste klasse die dat maatschappelijke meerprodukt aanbrengt een natuurlijke situatie is. En om een dergelijke situatie als natuurlijk te doen aanvaarden, is er naast een militaire een andere vorm van beïnvloeding nodig: een geestelijke beïnvloeding. En om dat te bereiken is de ideologie gekreëerd.

Een ideologie met alle ideologische systemen die er deel van uitmaken. Aanvankelijk neemt dat louter de vorm van religie aan, en het geheel van rituelen, magische technieken, mythen enz. dat ermee samenhangt. Maar de kern van de zaak is op dat ogenblik dezelfde als de situatie die we nu aantreffen. Een ideologie is een geheel van ideeën, min of meer samenhangend, met de bedoeling de werkelijkheid te versluieren. Dat is de kern waartoe elke ideologie te herleiden is. Wat betekent de realiteit versluieren? Dat betekent de realiteit in ideeën op een dusdanige manier omvormen dat zij als evident, natuurlijk, noodzakelijk en daar waar mogelijk, door God gewild is.

Dat is de kern van elke ideologie. Dat is de kern van elk ideologies systeem, vanaf de middeleeuwen tot in het laatkapitalisme. Het is de taak van die groep die men de geestesarbeiders of hoofdarbeiders of intellectuelen noemt, de heersende klasse te voorzien van een ideologie. En in die zin kan men intellectuelen bestempelen als de maatschappelijke groep die belast is met de productie van ideeën.

Terloops een randopmerking, omdat mét de burgerlijke sociologie, de burgerlijke wetenschap in het algemeen er steeds naar streeft om het marxisme voor een ideologie te laten doorgaan. Het marxisme is in principe géén ideologie en heeft enkel onderontaarde vormen, zoals b.v. het stalinisme – het belangrijkste voorbeeld – de vorm van een ideologie aangenomen, maar is in essentie een sociale theorie. Om de heel eenvoudige reden dat het marxisme precies die maatschappelijke theorie is die tracht de versluiering van de realiteit te doorbreken.

En waarom is het marxisme in de mogelijkheid die versluiering te doorbreken? Omdat het marxisme niet de belangen van welbepaalde bevolkingsgroepen verdedigt, maar de belangen van de mensheid als dusdanig. In het bovenstaande is dus heel kort aangegeven op welke manier arbeidsdeling optreedt, gekoppeld aan het ontstaan van het sociaal meerprodukt, hoe de heersende klasse, die het meerprodukt bezit, dat tracht in stand te houden door een militair apparaat met een juridisch – politieke uitdrukkingvorm en daarnaast een ideologies coherent geheel.

Nu zijn er verschillende vormen van maatschappij die elkaar in de loop van de geschiedenis hebben opgevolgd. Het klassieke schema dat binnen het marxisme wordt aangevoerd is: – het oerkommunisme: de zeer primitive

- vorm van de maatschappij, waarin geen klassenindeling bestaat
- de slavenmaatschappij, wat voor Europa overeenkomt met de klassieke oudheid, een feodale maatschappij
- en de vorm waarin wij nu leven: het kapitalisme.

Waarom spreken we in dat verband over drie verschillende maatschappijvormen? Omdat dat samenhangt met drie verschillende produktiewijzen. Wat is nu een produktiewijze? Een produktiewijze is het geheel van produktiemiddelen en produktieverhoudingen, waarin men nog een onderscheid kan maken tussen produktievoorzwaarden en produktiekrachten. Produktievoorzwaarden zijn, algemeen geschetst, van natuurlijk-geografische aard. Produktiekrachten zijn in essentie van sociale aard, het gaat in de eerste plaats om arbeidskracht, verder alle mogelijke vormen van werktuigen, machines, fabrieken, enz. Produktieverhoudingen zijn die maatschappelijke relaties die aangeven wat de overheerste klasse is en wat de overheersende klasse is, maar binnen konkrete omstandigheden. In een slavenmaatschappij zijn de produktieverhoudingen die de controle over het maatschappelijke meerprodukt vrijwaren: de heersende klasse bezit en controleert dus de overheerste klasse.

Waarin is de feodale maatschappij te onderscheiden van een slavenmaatschappij? Door wijzigingen die optreden in die bezitsverhouding. Een feodale maatschappij is namelijk niet meer gekarakteriseerd door het bezit van mensen maar door het bezit van grond als voorwaarde om het meerprodukt te controleren.

Het kapitalisme, de derde vorm die wij hier in onze kontreien hebben mogen onderscheiden, is gekarakteriseerd niet meer door het bezit van grond maar door het bezit van kapitaal en dat vraagt een kleine toe-

lichting. Kapitaal is namelijk niet: veel geld hebben, want al hebt ge een miljard, en ge naait dat miljard zeer voorzichtig in uw hoofdkussen, een jaar later – met het inflatie-ritme dat wij kennen – is het zelfs geen miljard meer. Het is dus niet voldoende om geld te bezitten om kapitalist te zijn. Men is pas kapitalist, m.a.w. men bezit pas kapitaal, op voorwaarde dat met iets bezit dat vanzelf aangroeit.

Dat betekent dat dat kapitaal geïnvesteerd moet worden, aangewend moet worden in de produktie, want dat is de enige mogelijkheid om uit dat kapitaal méér te halen. En in die zin is het kapitalisme in essentie gebonden, als produktiewijze, aan produktieve arbeid, in de ruime betekenis van het woord.

Hoe ziet nu die kapitalistische maatschappijstructuur eruit? Ik heb getracht om dat in één zin weer te geven wat uiteraard verkeerd is – maar door tijdsgebrek rest geen andere mogelijkheid.

De kapitalistische produktiewijze is gekenmerkt door een veralgemeende warenproduktie dat is een fundamentele karakteristiek van het kapitalisme die zich in onze periode steeds sterker doorzet. Dat betekent dat geproduceerd wordt niet in functie van konsumptie, niet in functie van behoeftebevrediging – zelfs al zijn die behoeften onnatuurlijk – maar dat geproduceerd wordt in functie van een markt, d.w.z. een plaats waarop die produkten verhandeld worden. Want het verhandelen van die produkten is essentieel voor de kapitalist. Het is namelijk op het moment, dat hij zijn produkten verhandelt, dat hij zijn winst realiseert. En het is in functie daarvan dat hij produceert, dat hij laat produceren. Veralgemeende warenproduktie is uiteraard enkel mogelijk op industriële schaal. Warenproduktie is mogelijk op artisanale schaal: het is mogelijk dat kleine groepen mensen pottenbakken en wapensmeden om die in de eigen kleine gemeenschap te verhandelen. Het veralgemenen van de warenproduktie op universele schaal is enkel mogelijk indien de overgrote meerderheid van de actieve bevolking wordt ingeschakeld in die warenproduktie. En de inschakeling van grote groepen van de actieve bevolking is enkel mogelijk door dat te laten verlopen in grote industriële complexen.

Het ligt voor de hand dat, indien men die warenproduktie wil veralgemenen om er de dominerende produktiewijze op wereldschaal van te maken, het niet mogelijk is enkel een beroep te doen op de handarbeidskracht maar dat er verlengstukken nodig zijn aan die arbeidskracht, die de produktiviteit in de hoogte kunnen jagen, zodanig dat in een zelfde periode arbeidstijd een veel groter aantal produkten gerealiseerd kan worden. Want het realiseren van een massaproduktie is een voorwaarde om universeel die warenmarkt te kunnen doorvoeren. In die zin hangen technologische ontwikkeling en industriële ontwikkeling uiteraard zeer nauw samen.

Wie zijn nu uiteindelijk degenen die dat alles produceren? De arbeiders. Waarom? Omdat zij de enigen zijn die hun arbeid investeren in dat produktieproces. Waarom zijn ze uitgebuit? Omdat de geïnvesteerde arbeid in dat produktieproces hen ontnomen wordt en omdat ze enkel in ruil daarvoor een loon krijgen voor de arbeidskracht.

En het is daarop, op dat onderscheid tussen arbeid en arbeidskracht, dat de realisatie van meerwaarde gebaseerd is.

Wat betekent dat precieze onderscheid, dat zo fundamenteel is, want het is de hoeksteen om de funktioneerwijze van het kapitalisme te kunnen begrijpen. Ik ga het eenvoudig trachten weer te geven, aan de hand van een voorbeeld. Een arbeider maakt op een

uur tijd 100 paar schoenen. Die 100 paar schoenen leveren bij verkoop aan de kapitalist Bfr. 200.000 op. Hetgeen de arbeider daarvan krijgt is Bfr. 100.000. Waar is het verschil gebleven? Precies, dat is de meerwaarde.

Theoretisch geformuleerd betekent dat het volgende.

Hetgeen de kapitalist de arbeider betaalt als loon is de prijs van de arbeidskracht. En wat is de prijs van de arbeidskracht? Datgene wat noodzakelijk is voor die arbeider om die kracht te reproduceren. Dat betekent datgene wat voor de arbeider noodzakelijk is om in zijn levensonderhoud te voorzien. Maar hetgeen de kapitalist niet heeft gekocht is de arbeid van die arbeider. Hij heeft enkel zijn arbeidskracht gekocht.

De arbeider wordt van de resultaten van zijn arbeid beroofd, die worden hem afgenomen. Het is dus evident dat, gezien die situatie, de uitgebuite arbeidersklasse produceert in functie van winstmaximalisatie door de burgerij. Uit het voorgaande is vrij duidelijk gebleken dat het gaat om winst. Waarom gaat het nu om winstmaximalisatie? Waarom neemt de burgerij niet gewoon vrede met een luxueus leven? Waarom wil ze daarenboven zich ononderbroken verrijken? Er zijn een aantal mogelijke verklaringen. Een zeer eenvoudige verklaring maar waar wij als marxisten niet zover mee springen, is uitgaan van de veronderstelling dat die kapitalisten uiteindelijk "slechte" mensen zijn. Wat steekt er dan wel achter, als een dergelijke simplistische verklaring niet opgaat? De oorzaak is dat elke kapitalist op het terrein waarvoor hij produceert, gekonfronteerd wordt met een aantal andere kapitalisten, die eveneens hun waren moeten afzetten. Want indien zij dat niet doen, realiseren zij de meerwaarde niet, m.a.w. maken zij geen winst.

Om die winst te kunnen maken moeten zij dus in een konkurrentiële positie staan. Die konkurrentiële positie heeft twee dingen tot gevolg. Zij moeten enerzijds trachten de loonkosten te drukken, waardoor de marge die zij krijgen op de markt groter wordt; anderzijds moeten zij trachten de wijze waarop in hun bedrijf geproduceerd wordt te verbeteren. Dus zij moeten moderniseren om de produktiviteit van de arbeidskracht te kunnen opdrijven. En dat vraagt investeringen. Om die investeringen te kunnen realiseren, is het evident dat zij eerst winst moeten maken, die in dat produktieve proces gestoken kan worden. Dat is het algemene beeld van het kapitalisme, zoals het er heden ten dage uitziet.

Wat zijn nu de belangrijkste veranderingen die zich hebben voorgedaan in dat kapitalisme gedurende de laatste 30 jaar, laat ons zeggen de veranderingen die zijn opgetreden sinds de tweede wereldoorlog.

De tweede wereldoorlog op zichzelf heeft een geweldige ontwikkeling van de wetenschap meegebracht, samengaande met een ontzettend snelle ontwikkeling van de technologie. Die technologische wijzigingen hebben het aanschijn van de wereld veranderd. Het is voldoende om te denken aan de atoombomben die gedropt zijn in Hiroshima en Nagasaki. Die technologische en wetenschappelijke ontwikkeling is zeer nauw verbonden met de bewapeningswedloop. Maar die bewapeningswedloop en de technologische ontwikkeling die zich heeft voorgedaan binnen die sektor van het produktieve bestel, heeft zich vrij vlug uitgedaand en heeft vat gekregen op andere sectoren van het maatschappelijk leven. Ook in die andere sectoren zijn dus moderne produktiewijzen ingevoerd. Aanwending van atoomenergie – niet enkel op militair vlak – elektronika, cybernetika, automatisering en een niet te verwaarlozen faktor: de rechtstreekse aanwending op pro-

duktief vlak van de wetenschap als dusdanig. Daar gaat het dus over, gewoon veranderingen binnen het productieproces zelf. Op welke wijze is het mogelijk dat dergelijke wijzigingen een ommekeer teweeg kunnen brengen in het gehele maatschappelijk bestel? En hier komen we terug op een van de belangrijkste relaties: de relatie tussen infrastructuur en superstructuur of tussen basis en bovenbouw. Op welke manier kan een wijziging in de infrastructuur, een wijziging op het vlak van de produktiekrachten, voor een gedeelte zo'n weerslag hebben op het vlak van de productieverhoudingen, maar vooral op het vlak van de bovenbouw, wijzigingen in het staatsapparaat enzomeer. De verklaring daarvoor is de volgende. De concurrentiestrijd in een aantal groepen is verkleind (verkleind in die zin dat er nu minder groepen dan 100 jaar geleden met mekaar in concurrentie staan), ook het aantal bedrijven, eigendom van autonome kapitalisten, is verkleind. En dat is hetgeen wij noemen de monopolievorming. Maar binnen die monopolies, grote financiële groepen, industrieën, die een aantal sectoren uit het produktieve leven controleren, binnen die concentraties, blijft concurrentie bestaan tussen verschillende grote blokken. Waarom en onder welke vorm? Om de heel eenvoudige reden dat de technologische wedloop die op gang is gebracht door de wapenindustrie en die uitgedeid is over het hele produktieve proces, met inschakeling van de wetenschap als rechtstreeks produktieve kracht, een eigen dynamiek ontwikkelt. En hier zien we reeds voor een gedeelte op welke manier bepaalde sectoren of bepaalde niveaus uit die structuur een gedeeltelijke onafhankelijkheid hebben. De wetenschap die altijd behoort heeft tot de bovenbouw – als een van de typische structuren uit de ideologische bovenbouw dan nog wel – die wetenschap (door rechtstreeks produktieve kracht te worden) oefent een onmiddellijke invloed uit op het productieproces. En het bedrijf – ik spreek nu over een bedrijf, in de praktijk gaat het over grote trusts – dat erin slaagt een bepaalde wetenschappelijke vernieuwing het eerst door te voeren, heeft door de invoering van die technologische vernieuwing de mogelijkheid om de produktiviteit van de arbeidskracht in haar sektor geweldig op te drijven en krijgt daardoor een voorsprong op de markt. Het is dat proces dat die geweldige technologische wedloop aan het rollen houdt. Dat verklaart onder meer het belang van de wetenschapsbeoefening op dit ogenblik en – dat is een randbemerking – dat is uiteindelijk ook de verklaring waarom de burgerij probeert met man en macht de controle over die wetenschappelijke produktie te behouden en waarom industrie en universiteit meer en meer aan elkaar gekoppeld moeten worden. Prakties gezien komt het dus hier op neer: steeds sneller technologische vernieuwen, betekent het oude productieapparaat steeds vlugger afschrijven of steeds kortere periodes werken met dezelfde machines en die machines steeds vlugger vernieuwen. Want hoe vlugger men van zijn oude machines verlost raakt, hoe gemakkelijker men een voorsprong krijgt op de markt. Waarom? Nieuwere, technologieën meer aangepaste, machines geven verhoging van de arbeidsproduktiviteit en daarmee samenhangend de mogelijkheid om nog grotere winsten te maken en dus een voorsprong ten overstaan van andere monopolies te krijgen. Op welke manier krijgt men die voorsprong op de arbeidsmarkt en behoudt men die? Dat is alleen maar mogelijk als de winst die men haalt uit het verhogen van de arbeidsproduktiviteit, niet verloren gaat aan loonkosten. Dat betekent dat de arbeidersklasse steeds meer – en dat is een tendens die zich ononderbroken doorzet – onder controle moet gehouden worden. Waarom? Elke keer als de arbeidersklasse

erin slaagt een aantal fundamentele looneisen af te dwingen, betekent dat, dat de mogelijke winst die zou kunnen gehaald worden uit het opdrijven van de produktiviteit verloren gaat aan die loonkosten, waardoor men op de markt geen voorsprong meer haalt, en dus in een nadelige positie komt ten overstaan van de concurrerende monopolies. Dat is altijd zo geweest, ook in het primitief kapitalisme was dat zo. Alleen komt daar nu een heel belangrijke faktor bij: de periodes, gedurende dewelke men dezelfde produktie-uitrusting kan gebruiken, de periodes gedurende welke men over dezelfde machines beschikt, worden steeds korter, en dat betekent dat men steeds vlugger voldoende kapitaal ter beschikking moet hebben om het industrie-park te versen.

Een tweede faktor die daarbij komt is, dat de aankoop van die nieuwe produktiekapaciteit, die nieuwe technologische machines, of technologieën up-to-date machines, steeds duurder wordt. Het is voldoende om te denken aan de prijzen die op de markt gevraagd worden voor computers om u een klein idee te geven van de geweldige sommen die daarmee gepaard gaan. Met andere woorden; hetgeen Marx het konstant kapitaal genoemd heeft, dat deel van het kapitaal dat niet naar loonkosten maar naar bedrijfsuitrusting gaat, neemt in omvang steeds toe. En verhoudingsgewijs is het deel dat variabel kapitaal is, d.w.z. het kapitaal dat moet worden uitbetaald aan de arbeidersklasse om in haar levensonderhoud te voorzien, verhoudingsgewijs verkleind. Maar, zoals ik daarstraks gezegd heb, de winst wordt uiteindelijk gerealiseerd door de meerwaarde – die gehaald wordt uit die arbeidersklasse – op de markt waar te maken. Dus: ten eerste om steeds sneller nieuwere machines te kopen, die ten tweede steeds duurder worden, een steeds groter budget omvatten, is een steeds grotere controle over de arbeidersklasse nodig. En daar verschijnt de staat ten tonele. De staat wordt namelijk ingeroepen als regularisator. Wat wil dat zeggen? De staat krijgt als taak om het productieproces vlot te laten verlopen. Dat heeft twee belangrijke konsekwenties.

Ten eerste: het parlementarisme. Parlementarisme is iets waar de burgerij zo vlug mogelijk van verlost wil worden. Zij gaat daarom het parlement niet afschaffen, want dat zou te duidelijk zijn voor iedereen (daar hebben we de ideologie die de hoek komt omkijken). Wat gaat ze dus doen: ze laat die praatbarak voortbestaan, maar men ontnemt ze elke reële macht. Waarom? Ten eerste: de burgerij had vroeger in dat parlement het ideale middel gevonden om haar interne conflicten op te lossen. Men had een groot aantal burgerlijke partijen, frakties, tendenzen enz., die daar onder mekaar beraadslaagden, op welke wijze zij het beheer van de maatschappij optimaal konden verzekeren, in de belangen van heel de burgerlijke klasse, en niet enkel van een bepaalde groep of een bepaalde industrie-sektor uit die burgerij. Het parlement was dus een overlegorgaan waar de verschillende burgerlijke groepen met elkaar van gedachten konden wisselen om gemeenschappelijke beslissingen te nemen, die de hele groep ten bate kwamen.

Wat is er veranderd? Het aantal groepen in de burgerij is aanzienlijk verminderd door de ontwikkeling van het monopoliekapitalisme. Een tweede faktor die er is bijgekomen is dat het parlement niet meer een exclusief instrument van de burgerij is. Het algemeen stemrecht, dat in heel West-Europa is doorgevoerd, heeft aan de arbeidersklasse de mogelijkheid gegeven om een aantal van haar mandatarissen in dat parlement te schuiven en daar invloed uit te oefenen. Daar waar

die invloed op dit ogenblik in de praktijk tot niets heeft geleid of tot bijna niets (om de heel eenvoudige reden dat de topapparaten van de arbeidersorganisaties geïntegreerd zijn in het staatsapparaat), heeft dat vroeger wel degelijk een rol gespeeld op het vlak van de verbetering van de werk- en levensomstandigheden van de arbeidende klasse.

Gezien die twee factoren: enerzijds toenemende monopolievorming, anderzijds invloed van de arbeidende klasse in het parlement, is dat parlement op het ogenblik een belasting geworden voor de burgerij, probeert zij de macht of de invloed ervan te beperken en die te verschuiven naar de uitvoerende macht. Dat betekent een verschuiving op strikt juridisch vlak van wetgevende naar uitvoerende macht. En hetgeen zich in Frankrijk heeft voorgedaan in '58 met het aan de macht komen van het Gaullisme, is een heel duidelijk voorbeeld op dat vlak. Men heeft het parlement in de praktijk naar huis gestuurd, maar in theorie laten bestaan. En men heeft alle macht verlegd van dat parlement naar de uitvoerende macht en dat is de wijziging van een parlementair naar een presidentieel regiem. Prakties gezien betekende dat de invoering van de "sterke staat". Waarom? Omdat dat staatsapparaat gebruikt moet worden om een aantal sociale problemen op te lossen. En heel de strategie die op dit ogenblik bestaat in verband met kollektieve arbeidsovereenkomsten en dergelijke, moet bekeken worden binnen dat kader. Daarnaast heeft de staat als apparaat zijn technische functies zien uitbreiden, tot en met in de produktieve sektor. Dat betekent dat een aantal maatschappelijke sectoren van het industriële leven genationaliseerd zijn geworden. En dat dus het beheer van die produktie-sektoren rechtstreeks onder de staat ressorteert. Met alle mogelijke gevolgen vandien voor heel het maatschappelijke bestel. Ik ga dat proberen te verduidelijken met een concreet voorbeeld. Energie-bevoorrading: in een aantal landen zijn grote delen van de energie-sektor in handen van de staat. Denk aan gas, elektriciteit, e.d. En wat gebeurt er? Die elektriciteit wordt tegen hoge prijzen verkocht aan gezinnen, en wordt tegen zeer lage prijzen verkocht aan industrieën. Dat betekent prakties gezien, dat als de staat in die energievoorziening voorziet, dat voor de burgerij goedkoper is dan in het geval zij daar zelf voor in zou moeten staan. Dat voor wat de technische functie van de staat aangaat.

Nu de integratie-functie. Het is duidelijk dat binnen het laatkapitalisme de controle over het hele maatschappelijke proces steeds moeilijker wordt. Om de heel eenvoudige reden dat als planningen gemaakt moeten worden voor de uitbouw van een bepaalde industrie - waar miljarden aan investeringen bij betrokken zijn - men vooraf moet kunnen plannen of die miljarden ter beschikking zullen zijn. Om een zekerheid te hebben over het feit of die miljarden inderdaad ter beschikking zullen staan is het evident noodzakelijk een zo gedetailleerd mogelijke kostenplanning op te maken. Maar die gedetailleerde kostenplanning kan alleen maar worden opgemaakt, op voorwaarde dat de arbeidersklasse gekontroleerd kan worden in haar looneisen. Want die looneisen blijven een onberekenbare faktor binnen die kapitalistische planning.

Wat gaat men dus proberen? De arbeidersklasse aan banden te leggen. En de staat heeft daar uiteraard, als uitdrukking van de heersende klasse, een belangrijke rol in. Een belangrijke rol op een dubbel vlak: enerzijds repressief - en dat zien we in de steeds groeiende uitbouw van het repressie-apparaat - en anderzijds heeft de staat een ideologische functie en moet zij instaan voor het domineren van de arbeidersklasse op ideologisch vlak.

Dat is bijvoorbeeld - en nu komen we op een typisch cultureel terrein - de verklaring waarom bepaalde sectoren van de burgerij in België tegen de privatisering zijn van radio en televisie. In Nederland liggen die verhoudingen enigszins anders, maar in België, waar men één openbare instelling heeft, staatsinstelling die de informatie media van klank en beeld controleert, wenst zelfs een deel van de burgerij die controle in handen van de staat te houden, omdat dat precies kadert binnen de integratie-functie die het staatsapparaat heeft.

Die integratie-functie hangt uiteraard samen met ideologische omkaderingen, herinner u de definitie van ideologie.

Intellectuelen vormen geen sociale klasse, ze vormen een sociale categorie, bepaald door ekstra-ekonomiese, superstrukturele factoren. Wat betekent dat? Dat intellectuelen, kwa sociale oorsprong, uit verschillende maatschappelijke klassen afkomstig kunnen zijn en daarenboven, kwa sociale positie, binnen verschillende sociale klassen kunnen thuishoren. Er zijn intellectuelen ik denk aan mensen die in het onderwijs staan, die werken in loonverband, er zijn intellectuelen die de positie hebben van een kleinburger, ik denk aan artsen, advocaten, e.d., dus mensen die een vrij beroep uitoefenen en voor zichzelf werken. Er zijn intellectuelen, bijvoorbeeld topmanagers uit grote bedrijven, die duidelijk behoren tot de burgerij, die aandelen bezitten, enz. Dus intellectuelen vormen geen sociale klasse, maar zij vormen wel een sociale categorie, want zij vertonen een aantal gemeenschappelijke kenmerken, te herleiden tot het feit dat zij allemaal producenten van ideologie zijn.

En dat brengt op zichzelf mee, die gemeenschappelijke karakterisering, dat zij een tendens vertonen om interne solidariteit als categorie te ontwikkelen. Ik ga even dit terrein verlaten om een voorbeeld te nemen uit een andere sektor van het maatschappelijke leven. Kijk b.v. naar het MFA in Portugal: daar gaat het over militairen. Militairen, afkomstig uit zeer verschillende sociale klassen, uit de arbeidersklasse, uit de boerenbevolking, uit de middenstand, vrije beroepen en burgerij. Desondanks heeft die groep één gemeenschappelijke reeks belangen naar voren gebracht. Waarom? Rond het feit dat zij behoren tot dezelfde sociale categorie.

Wat anderzijds zeer belangrijk is, onafgezien van het feit dat de intellectuelen als categorie gemeenschappelijke interesses en belangen hebben, is dat zij niet los staan van sociale klassen. Dat betekent dat op momenten waarin de klassenstrijd zich toespitst, zij duidelijk moeten kiezen. Men heeft in de loop der geschiedenis binnen de intelligentia altijd groepen gekend die partij hebben gekozen voor de opkomende maatschappelijke klasse. Maar tegelijkertijd moet daaraan worden toegevoegd dat die groep, alleszins binnen kapitalistische productieverhoudingen, altijd een kleine minderheid is geweest. En de overgrote meerderheid van de intelligentia heeft in West-Europa onder kapitalistische productieverhoudingen altijd de partij gekozen van de heersende klasse. Als men kijkt naar de feodaliteit b.v., ziet men op het einde van dat tijdstip in Frankrijk zeer duidelijk in de Verlichtingsperiode een revolutionaire intelligentia ontstaan. Een intelligentia die duidelijk partij kiest voor de opkomende klasse, voor de burgerij. En men kan heel de lijst Verlichting-filosofen afdraaien, men vindt bijna geen uitzondering, tenzij Voltaire misschien, maar Diderot, Montesquieu, Dolbach, Helvetius, Rousseau enz., zijn allemaal figuren die partij gekozen hebben voor de opkomende klasse. Onder kapitalistische productieverhoudingen wijzigt die omstandigheid zich, in die zin dat de productieverhou-

dingen wijzigen, maar dat de affiliatie van de intelligentia dezelfde blijft: zij blijft langs de kant staan van de burgerij en naarmate de burgerij over haar hoogtepunt maatschappelijk en histories gezien, heen is en zich steeds meer in het defensief gedrongen voelt, ziet men de intelligentia verrechtzen. Als we b.v. de periode vóór de tweede wereldoorlog nagaan, zien we grote groepen uit de intelligentia de stoottroepen leveren voor het fascisme. In Duitsland, in Oostenrijk, ook in Engeland zijn het para-militaire georganiseerde benden studenten en intellektuelen die worden ingezet om stakingspiketten van de arbeiders uit elkaar te kloppen. Dat om te illustreren dat de intelligentia die van zichzelf soms denkt freischwebend te zijn, wel degelijk maatschappelijk is ingeplant en niet los staat van maatschappelijke conflicten. Toch zien we na wereldoorlog II een belangrijke kentering in heel die zaak. We constateren namelijk dat vanaf het einde van de jaren '50, het begin van de jaren '60, steeds grotere groepen intellektuelen zich gaan radikaliseren. En radikaliseren, in de letterlijke zin van het woord betekent dat ze de dingen bij de wortels nemen. En de wortels van het kwaad, ja, dat is het kapitalisme. Grote groepen intellektuelen hebben dat inderdaad ook gedaan. Heel de studentenkontestatie van '60 tot '68, is een duidelijke illustratie van dat verschijnsel. En men kan dat volgen van Berkeley over Berlijn naar Parijs, men kan werkelijk de hoog-geïndustrialiseerde kapitalistische wereld rondgaan: overal zien we grote groepen intellektuelen zich afzetten tegen dat kapitalisme.

Wat zijn de belangrijke verklaringsgronden voor die zaak? Er zijn uiteraard een aantal zuiver materiële - of anders gezegd sociaal-ekonomiese - verklaringsgronden voor aan te geven. Een allereerste verklaring is de proletarisatie van grote groepen intellektuelen. Wat betekent die proletarisatie precies? Dat betekent dat steeds grotere groepen intellektuelen verplicht worden hun arbeidskracht te verkopen, waardoor zij in hun materiële levensomstandigheden, zelfs binnen het productieproces, steeds dichterbij komen te staan bij de arbeidende klasse. De verklaring daarvoor heb ik reeds gegeven toen ik de kenmerken van het laat-kapitalisme heb aangesneden. Het laat-kapitalisme is namelijk gekarakteriseerd door een zich steeds versnellende technologiese ontwikkeling en een daarop rechtstreeks betrokkenzijn van wetenschappelijke produktie.

Dat brengt mee dat binnen dat productieproces een steeds grotere behoefte ontstaat aan geschoolde en hogeschoolde arbeidskracht. Maar tegelijkertijd geschoolde en hogeschoolde arbeidskracht, die niet meer belast wordt met productieve functies binnen de technische arbeidsdeling. En daar ligt de basis, de meest fundamentele grond voor de radikaliserende binnen de intelligentia.

Tegelijkertijd ontstaat er echter een tegenwerkende, een antagonistiese tendens. Heel het maatschappelijke proces dat ik heb trachten te schetsen, brengt een verhoging mee van de noodzaak om dat maatschappelijke proces ideologies te omkaderen. En ideologische omkadering vraagt ook intellektuelen. Dat betekent dat de burgerij verplicht is om steeds meer intellektuelen op te leiden om de arbeidersklasse te laten marcheren binnen de banen die zij heeft uitgestippeld. Daarvoor heeft zij journalisten, leerkrachten, kunstenaars, geleerden, priesters enz. nodig.

Maar - en dat is opnieuw de keerzijde van de medaille en dit keer voor de burgerij - die groep die zij nodig heeft om het maatschappelijke proces te omkaderen, wordt zo groot dat zij die niet meer alleen kan halen uit haar eigen klasse, uit de burgerij, uit de kleinburge-

rij. Zij wordt verplicht om voor de omkadering van het maatschappelijke bestel, een beroep te doen op mensen uit de arbeidersklasse, op kinderen afkomstig uit werkende middens. En zij is daarenboven verplicht om die kinderen uit werkende middens een opleiding te geven, om leraar te worden, of journalist, of kunstenaar, of noem maar op. En daar zit een geweldige dubbelzinnigheid in, een geweldig gevaar ook voor de burgerij. Enerzijds moet zij de mensen opleiden, maar anderzijds mag de burgerij de mensen niet op een dusdanige manier opleiden, dat ze zich tegen haar gaan keren. En de grote strijd die men terugvindt in alle vormen van sociale akademies, pedagogiese akademies, andere akademies, konservatoria, noem maar op, situeert zich binnen die grote kontradiktie.

Een kontradiktie waar de burgerij in steeds nauwere schoenen komt te staan. Het is daarop dat zich een tweede faktor ent. Ik heb getracht om aan te geven vanuit de maatschappelijke situatie waarom de intelligentia, de intellektuelen in het algemeen, voor de burgerij onbetrouwbaar worden, louter sociaal-ekonomies gezien. Maar er is een belangrijke faktor die erbij komt. De burgerij is namelijk niet in staat om haar eigen, traditionele ideologie aanvaardbaar te maken voor die groepen die zij moet opleiden, om de heel eenvoudige reden dat als zij die ideologie aanvaarden, zij toch nog in konflikt komen met de burgerij. En daar zit, naar mijn gevoel, een van de sleutelproblemen om de radikaliserende, in kulturele middens te begrijpen. De burgerij die aanstuurt - en daar bestaat geen enkele twijfel over - op ideologische omkadering van de arbeidersklasse, moet dat doen vanuit een geheel van waarden, anders heeft zij niet de mogelijkheid een ideologie, laat staan een theorie, uit te bouwen. Maar de ideologie waar zij van oudsher over beschikt, namelijk de algemene waarden, zoals het goede, het schone, het rechtvaardige, daarover kan zij niet beschikken, want zij treedt die waarden zelf met de voeten. Waarom? Om de heel eenvoudige reden dat dat kwalitatieve waarden zijn en dat het volhouden, het in standhouden van kwalitatieve waarden, in kontradiktie is met een van de meest fundamentele kenmerken van de kapitalistische produktiewijze, namelijk alles herleiden tot een markt, alles herleiden tot warenproduktie. Men kan niet tegelijkertijd een schilderij op haar kwalitatieve waarde schatten, maar tegelijkertijd weigeren daar een prijs aan toe te kennen vanuit het standpunt van de klassieke burgerlijke ideologie zelf.

Daar staat zij voor een onoverkomelijke kontradiktie. Zij is verplicht, door alles tot koopwaar te willen herleiden, ook kulturele waarden tot koopwaar te herleiden. En die herleiding van kulturele waarden tot koopwaar komt in kontradiktie met haar eigen ideologie en verklaart waarom grote groepen uit kulturele middens zich radikaliseren tegen dat kapitalistische systeem.

Alleen is het uiteraard niet voldoende om te revolteren tegen dat kapitalistische systeem dat elke waarde wil herleiden tot een kwantitatieve waarde, tot koopwaar, tot een prijs. Men moet ook, en dat is de logika van de zaak zelf, de konsekwenties trekken uit die situatie. Wat zijn de voor de hand liggende konsekwenties? De intelligentia als groep, en de kulturele sektor binnen die groep, is op zichzelf numeriek veel te klein om van dat kapitalisme verlost te geraken. Dus die kulturele werkers, die kunstenaars, die verlost willen geraken van dat kapitalisme dat alles tot koopwaar herleidt is noodzakelijkerwijze gedwongen, om zich te richten tot de arbeidersklasse. Want de arbeidersklasse is de historische drager van een andere maatschappij. Zij heeft in zich de nodige potentiële energie, de nodige motivatie om die situatie om te keren, om een maatschappe-

lijke revolutie door te voeren, om ons te bevrijden van de burgerlijke overheersing. Daar hangt uiteraard ook logies mee samen dat de uitbouw van een strijdkultuur niet mogelijk is, indien die strijdkultuur zich niet richt naar die arbeidersklasse. Alleen denk ik dat wij moeten proberen een stap verder te gaan. En dat wij moeten zoeken naar een organiese band met de arbeidersklasse, ondermeer omdat een ontvoogde kultuur, een kultuur die niet gedomineerd wordt door een klasse, maar die een universele kultuur is, tegelijkertijd met de afschaffing van het kapitalisme de deelachtigheid van de hele bevolking aan die kultuur veronderstelt. Dat betekent dat komaf gemaakt moet worden met het traditionele onderscheid tussen kultuurproducenten en -konsumenten. Hoe is het mogelijk om dat onderscheid te doorbreken? Door een kultuur op te bouwen waar de revolutionaire klasse deelachtig kan aan worden, in de praktijk.

Waarom verkeert het laat-kapitalisme in een ideologische crisis? Produktiekrachten die in laatste instantie de dynamiese faktor zijn in de ontwikkeling van het maatschappelijke proces hebben een dergelijke ontplooiing bereikt dat het oude stramien van produktieverhoudingen waarin zij gedrongen zijn, niet meer in stand kan blijven. Heel die maatschappij staat op scheuren. De motorblok barst, want de cilinders zijn te groot, daar komt het uiteindelijk op neer. Daarenboven werken de zuigers een beetje te hard. Die blok, die gaat barsten, moet voor de burgerij - wil zij overleven - aan mekaar worden gehouden, door een ideologie. Maar precies die ideologie is zij zelf aan het kwijt raken. Zij verliest daardoor haar traditionele bondgenoten. En de laatste poging die zij op het ogenblik aanwendt, is het trachten om enerzijds een ideologie uit te bouwen die is aangepast aan het laat-kapitalisme, namelijk een technokratische ideologie. Een ideologie die, zoals elke ideologie, tracht de maatschappelijke werkelijkheid te versluieren. Dat is de kern van de zaak. Maar die versluiering van de maatschappelijke realiteit door die technokratische ideologie, volstaat zelfs niet meer om de intelligentia zelf in handen te houden. En hetgeen waarop gehoopt wordt, is, dat de intelligentia verloren zullen lopen. Ik heb een aantal richtingen aangegeven: utopies, escapisties, enz. De burgerij zal met de beste goede wil alle mogelijke initiatieven steunen die eventueel zelfs haar systeem afwijzen, op het ogenblik dat

die richtingen zich niet willen verbinden met de arbeidersklasse. En op dat vlak staat de Nederlandse burgerij duidelijk veel verder dan de Belgische burgerij. De Belgische burgerij heeft altijd een vrij geprononceerde vorm van ideologische debiliteit vertoond en zal daar waarschijnlijk in haar doodstrijd niet van verlost geraken.

De Nederlandse burgerij daarentegen heeft een andere situatie gekend. Nederland is een van de eerste landen geweest waar de burgerlijke revolutie is doorgevoerd, heeft zeer vlug een eigen kultuur opgebouwd, en is op dit ogenblik de repressieve tolerantie (zoals Marcuse dat genoemd heeft) veel duidelijker aan het toepassen dan dat in België het geval is. Repressieve tolerantie in die zin dat men een aantal alternatieve, marginale, enz. groepen laat bestaan en zelfs bereid is die te financieren, als het blijft verlopen binnen de vooraf uitgestippelde lijnen, binnen het kaderschema dat is vastgesteld. En dat men anderzijds, maar dan waarschijnlijk nog harder, gaat toeslaan op het ogenblik dat er een reëel front dreigt te ontstaan tussen die alternatieve kultuuruitbouw en de ontvoogdingsstrijd van de arbeidende klasse. In die zin steunt zij zowel escapistiese als reformistiese richtingen. Zij wil geld spenderen aan mensen die de hoekjes afronden en ook aan mensen die denken dat er geen hoekjes zijn. Daartoe is de burgerij bereid en daar heeft zij geld voor over, zolang haar fundamentele optie, die winstmaximalisatie die realisatie van de meerwaarde, maar niet in het gedrang komt. Persoonlijk denk ik dat die steeds meer in het gedrang komt. Mei '68 heeft het duidelijk bewezen, de "hete herfst" het jaar daarna in Italië, in '69, die minder bekend is dan de mei-révolte in Frankrijk, maar sociaal gezien een veel grotere impact gehad heeft, is nog niet lang achter de rug. Het Iberiese schiereiland staat met een been in het graf. Er tekenen zich duidelijk gunstige tendenzen af in het zuiden en het behoort tot onze taken om die door te stromen naar het noorden. En ik denk als we die weg ingaan: een strijdkultuur trachten uit te bouwen, verbonden met de arbeidende klasse, en waar mogelijk op organiese manier verbonden met de voorhoede van de arbeidende klasse, dat op dat ogenblik de strijdkultuur een wapen wordt dat de burgerij erg zal hoeven te vrezen in de komende jaren, wil zij zich in stand houden.

tony van der heurck

KULTURELE ONTWIKKELING IN NEDERLAND NA 1945

INLEIDING

Het kultureel front is een front van mobiele en immobiele producenten en verspreiders van kultuur die zich ten doel stellen de strijd van de arbeidersklasse te ondersteunen door de ideeën die de arbeidersklasse heeft over de werkelijkheid in antikapitalistische richting te beïnvloeden. Kultuur is daarbij doel, middel en wapen. Kultuur als doel, in die zin dat de arbeidersklasse als voorwaarde voor de revolutie een kultuur nodig heeft waarin zij zich ontworstelt aan de burgerlijke ideologie. Kultuur als middel, in die zin dat de leden van het kultureel front films, muziek, tentoonstellingen, toneel e.d. gebruiken om onthullingen te doen over de werkelijkheid.

Kultuur als wapen, in die zin dat de uiting, en vooral de massale uiting, van een ontburgerlijkend bewust-

zijn de aktuele klassenstrijd verscherpt.

Voor iedereen in het kultureel front stelt zich vanuit deze samengestelde funktie de vraag: "hoe verbind ik mijn werk met de aktuele strijd van de arbeidersklasse, hoe kan ik met mijn werk als middel het kulturele doel dienen, zodat het een steeds sterker wapen wordt, kortweg hoe verbindt de anti-kapitalistische kultuur zich met de klassenstrijd, om zo tot strijdkultuur te worden"? Dit is aan de ene kant een vraag naar de inhouden, vormen en werkprocessen die op het vlak van het bewustzijn de verbinding tot stand kunnen brengen, aan de andere kant naar de manier waarop de kulturele sektor zich organisatorisch met de klassenstrijd verbindt. Dat zijn de fundamentele vragen waardoor onze huidige praktijk gekenmerkt wordt. Willen we die vragen in ons werk kunnen beantwoorden, dan moeten we ze konkreter maken. Konkreter wil in dit geval zeggen dat we erover

kunnen diskussiëren aan welke stappen we op dat gebied toe zijn, dat we er over kunnen diskussiëren welke algemene en welke specifieke taken de leden van het cultureel front hebben, hier en nu in de klassenstrijd. De konkretisering van de fundamentele vraag naar de verbinding tussen de culturele produktie en verspreiding en de aktuele klassenstrijd vraagt om een historisch kader, d.w.z. hoe heeft deze vraag zich kunnen ontwikkelen uit de tegenstellingen in de totale maatschappelijke werkelijkheid, gedurende in dit geval de laatste 30 jaar en vooral de laatste 10 in Nederland. Om na te gaan onderscheid ik twee perioden, nl. die vanaf 1945 tot 1965 en die van 1965 tot heden. Op de eerste zal ik zeer beperkt in gaan, de tweede daarentegen verdeel ik in drieën, nl. het jaar 1969, de periode van 1969 tot '72/'73 en die van '73 tot heden. Heel in het kort zullen we zien dat de democratiserings-akties van 1969 een ernstig tekort aan theoretische fundering en linkse organisatie vertonen, maar dat zij wel een aantal tegenstellingen zichtbaar maken die leiden tot theorievorming en organisatie in de periode tot '73. In die jaren zijn er een aantal anti-kapitalistische organisaties op kultuurgebied ontstaan. Die ontwikkeling roept voor de jaren na '73 de interne tegenstelling op tussen de culturele organisaties en de groepen die de klassenstrijd op politiek-juridisch niveau organiseren, de aktuele klassenstrijd. De bewustwording van deze interne tegenstelling maakt de linkse beweging sterker in de toenemende strijd die zich nu vooral zo concreet aan ons voordoet in de gevallen van Posjet, Proloog, de Nieuwe Komodie en de Kritische Filmers.

1. DE PERIODE VAN 1945 TOT 1965

Deze periode wordt gekenmerkt door het feit dat op alle gebieden de tegenstellingen die inherent zijn aan de kapitalistische produktiewijze of er uit voortkomen, niet of nauwelijks manifest worden tengevolge van de tweede Wereldoorlog en de lessen die het kapitaal getrokken heeft uit de crisis van 1929.

Na de oorlog nl. viel er ontzettend veel te produceren, zowel door de restauratie die gepleegd moest worden aan huizen, scholen, fabrieken, spoorwegen, als door de opkomende massavraag naar duurzame gebruiksartikelen, koelkasten, wasmachines, als door de technologische ontwikkeling die tijdens de oorlog zelf had plaatsgevonden.

Er viel zoveel te produceren en er was zo'n ruime markt dat in ieder geval twee belangrijke tegenstellingen niet zichtbaar werden: in de eerste plaats die tussen de maatschappelijke behoefte en de noodzaak voor partikuliere kapitalisten om hun marktaandeel te vergroten, in de tweede plaats die tussen kapitalisten onderling. Tegelijkertijd was de grote les van de jaren '30 dat lonen niet alleen een kostenfaktor waren voor de kapitalist, maar tegelijkertijd een maatschappelijk inkomen dat de koopkracht garandeerde. Dit gaf een heel andere kijk op looneisen en vakbonden, een kijk die de derde fundamentele tegenstelling scheen op te heffen, nl. die tussen de belangen van kapitalisten en arbeiders. Dit werd vooral versterkt door de veranderde rol van de staat, die immers na 1945 een veel uitgebreidere taak krijgt in de reproductie van het kapitalistisch systeem, via deelneming in de ekonomie, via beheersing van de klassenstrijd en via kollektieve voorzieningen. Daarbij vijf jaar fascistische overheersing, maakte het een stuk gemakkelijker om in de fase van de wederopbouw een ideologie te ontwikkelen die neer kwam op: alles voor en door het gehele Nederlandse volk. Dat

gold ook voor de kultuur. Reeds het eerste toneelgebeuren na de oorlog, in de Amsterdamse schouwburg stond in het teken van de nationale bevrijding over alle klassengrenzen heen. Het stuk, geheten "Vrij volk" behandelde een aantal episoden uit de vaderlandse geschiedenis, zoals "Bataafs verweer", "Leiden Ontzet" en "Vrij volk vandaag". In het programmaboekje stond daarbij o.a. aangetekend: ... "Wellicht kan deze voorstelling de gedachte symboliseren dat ook bij sterke differentiatie door samenwerking een eenheid kan ontstaan, en dat is een goede Nederlandse gedachte". De eerste minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen, de P.v.d.A-man vander Leeuw vatte de genoemde overheidstaak zeer aktief op, zoals o.a. mag blijken uit het volgende citaat: "want het is niet in te zien waarom de staat bij gebleken schaarste, wel levensmiddelen zou distribueren, maar niet de middelen, nodig tot een gezond geestelijk leven... Kunst is een zaak van het gehele volk en daar aan de overheid de zorg voor het welzijn van het gehele volk is opgedragen, is kunst regeringszaak bij uitstek". Zijn adviseur voor toneel schrijft al in de eerste toneelnota: "zodat het toneellevens niet het stempel draagt van verschillende gemeenten, of gevaar loopt onder invloed van politieke richtingen te komen, maar het gemeenschappelijk belang wordt van alle toneelkunstenaars en hun totale publiek, van de toneelkunst en het gehele land."

Opvallend in deze citaten is dat kunst gekoppeld wordt aan welzijn, iets dat na van der Leeuw, in 1946, alweer zal verdwijnen om in 1965, bij de oprichting van CRM in alle glorie hersteld te zullen worden. Daarbij is het uit dit soort citaten volledig duidelijk dat de overheid het culturele leven gaat beheren onder het motto: kunst is van algemeen belang en staat los van politiek. Van der Leeuw is hierin een echte exponent van de sociaal-demokratie die het gehele volk wil ophangen aan de kultuur van de heersende klasse.

Intussen waren de verhoudingen die de kunstenaars aan moesten gaan in de produktie van culturele waren, een weerspiegeling van die in het bedrijfsleven. Aan de ene kant waren individuele kunstenaars gedwongen als kleine zelfstandigen voor de markt te produceren, aan de andere kant waren musici, filmers en toneelspelers gedwongen hun arbeidskracht te verkopen aan produktie-maatschappijen of stichtingsbesturen. Het interessante van die stichtingsbesturen was vooral dat zij waren samengesteld uit vertegenwoordigers of handlangers van de kapitalistenklasse. Aangezien zij de subsidie, de direktie aanstelden en uiteindelijk verantwoordelijk waren voor het artistieke en zakelijke beleid, kun je stellen dat zij hun klasse door uitbuiting van de kunstenaars aan een stuk ideologische meerwaarde hielpen. In de afgelopen 5 jaar hebben wij deze uitbuiting in het culturele bestel bevestigd gezien in de manier waarop kapitalistische besturen in samenwerking met hun politici proberen het kapitaal terug te trekken uit die sektoren waar geen ideologische meerwaarde meer wordt geproduceerd: Proloog, GLTwee, Posjet enz. Het ging vanaf 1945 om een kulturaanbod dat toch vooral voor de hogere middenklasse interessant was. Het muziekbestel werd opgebouwd uit grote symfonie-orkesten met klassiek repertoire. In de kontraprestatie-regeling werden alle gekwalificeerde kunstenaars opgenomen die niet voldoende de vraag naar inhoud en vorm zoals die op de vrije markt gesteld werd, konden beantwoorden. Op toneelgebied vierden grote gezelschappen in het westen des lands triomfen met Sofokles, Shakespeare, Tsjechov en andere klassieken. De film was een puur kommerciele én Amerikaanse business waarmee de overheid tot ongeveer 1955 geen bemoeienis had. Op grond van haar klassenloze visie heeft de

overheid na de oorlog twee grote pogingen gedaan om het gehele Nederlandse volk van deze geestelijk verheffende cultuur te voorzien. Ten eerste via de horizontale spreiding, d.w.z. spreiding van de cultuurgooier over alle lagen van de bevolking, zoals de term al zegt van hoog tot laag. Na tien jaar horizontale spreiding van ongeveer 1955 tot 1965 zijn er voor het gehele Nederlandse volk toneelgezelschappen, orkesten en tentoonstellingen, in voor het gehele Nederlandse volk gebouwde kulturele centra. Maar in 1965 blijkt intussen ook langzamerhand dat wat in die centra wordt aangeboden in tegenstelling staat tot de behoefte van de werkende massa. Weliswaar was het muziek- en toneelrepertoire aangevuld met enige modernen, en was hierbij met name in het toneel een afwijzender houding tegenover de werkelijkheid uit op te maken, toch schreven Pinter, Albee, Nichols, Beckett, Ionesco nog altijd vanuit een burgerlijk intellektualistisch bewustzijn dat aansloot bij de individueel psychologische behoefte van de middenklasse.

Samenvattend kunnen we voor de periode van 1945 tot 1965 stellen dat zij ook op cultuurgebied gekenmerkt wordt door restauratie, van het cultuurbestel nl., en door de verdoezeling van tegenstellingen daarin, zowel op het organisatorische als het inhoudelijke vlak.

2. DE PERIODE VAN 1965 TOT HEDEN

Ik verdeel deze periode zoals al gezegd, in drieën. Na een korte inleiding eerst de gebeurtenissen van '69, vervolgens de fase van '69 tot '72/73 en ten slotte die van '73 tot nu.

In het midden van de jaren '60 als de restauratie zo ongeveer achter de rug is, wordt de markt krappere, de concurrentie scherper, de werkloosheid groter. Het kapitalistische antwoord op de interne tegenstellingen krijgt een extremistisch karakter. Ik denk daarbij vooral aan de blijvende woningsnood, de milieuvernietiging en de Vietnampolitiek van Amerika, drie problemen die een belangrijke invloed hebben gehad op de ideologische ontwikkeling in Nederland.

De derde technologische revolutie, met name de voortschrijdende automatisering, maakt nu de tegenstelling tussen produktieverhoudingen en produktiekrachten manifest, zoals we gisteren al bij Tony Van der Heurck hebben gezien. Dit proces wordt versterkt door de intellectuele ontwikkeling van de arbeidersklasse. Het gevolg is dat ook de tegenstelling tussen de produktieverhoudingen en het bewustzijn van de achterhaaldheid ervan groter wordt.

In het licht van de opkomende werkloosheid, de intellectuele ontwikkeling van de arbeidersklasse en de grotere kans dat men zich bewust wordt van de tegenstellingen in de kapitalistische produktiewijze, moet men de oprichting zien van een nieuw ministerie, nl. het ministerie voor opvang en aanpassing van de niet-productieve mens, het ministerie voor Cultuur, Rekreatie en Maatschappelijk werk.

Van hieruit wordt de tweede grote poging ondernomen om de cultuur aan het volk te brengen: de verticale spreiding. Deze term is dubbelmisleidend en de praktijk bewijst dat. In de eerste plaats is er in feite vrijwel geen sprake van, dat andere dan de gebruikelijke publieksgroepen worden benaderd. Immers, via de kleine zalen en middelbare scholen wordt vrijwel alleen maar een jongere laag van de middenklasse bereikt, een poging tot reproductie van het bestaande publiek dus. In de tweede plaats is er geen sprake van fundamenteel verschillende soorten toneel voor verschillende soorten publiek. Er wordt maar één soort cultuur aangeboden, nl. die de werkelijkheid benadert vanuit het individueel-

psychologische bewustzijn, ook al begint zich in dat bewustzijn de ontbinding van het kapitalisme te weer spiegelen.

Ook in de andere sectoren doet de afloop van de restauratieperiode zich voelen. In het hoger beroeps- en universitair onderwijs wordt eerst een enorme tegenstelling duidelijk tussen autoritaire structuren enerzijds en veranderde produktiekrachten en ideologie anderzijds. In tweede instantie poogt de staat via studentenstops en studietoelagenverkortingen opleiding van intelligentia te beperken tot het gedeelte dat rendabel is voor het kapitaal.

In de bedrijven worden botsingen tussen de belangen van arbeiders en kapitalisten waargenomen, zoals in de strokarton van '69 en de havenstaking van 1970. In de vakbonden ten slotte wordt de tegenstelling tussen bondsleiding en bondsleden manifest.

In deze situatie valt het woelige jaar 1969.

A. HET JAAR 1969

De tomaatgooiers probeerden het toneelbestel te demokratiseren vanuit het bewustzijn dat toneelspelers via een persoonlijk, maatschappelijk engagement in relatie moeten treden met hun publiek. De tomaten die naar de Nederlandse Comedie gegooid werden, de broodjes voor de Haagse, de fluitconcerten bij Studio en de eieren voor het Nieuw-Rotterdams Toneel waren allemaal bedoeld om "uitingen van het theaterestablishment de kop in te drukken". Het gevestigde karakter van de voorstellingen zat 'm hierin dat de acteurs er niet op een persoonlijke gemotiveerde manier hun maatschappelijke visie in uitdrukten. Juist door hun persoonlijk engagement met de samenleving op het toneel te uiten, zouden de acteurs de maatschappelijke functie van toneel kunnen realiseren.

De Aktie Tomaat kon niet meer opleveren dan een aantal discussies in de toneelwereld, omdat het geen politiek-strategische aktie was. Het inzicht, dat voor het maatschappelijk doen functioneren van toneel niet alleen persoonlijk engagement noodzakelijk was, maar juist politiek engagement en dan nog met de arbeidersklasse, was niet als basis aanwezig. Daarom kon de Aktie Tomaat niet meer opleveren, dan het inzicht van enkelen dat het toneelestablishment moest worden gekoppeld aan de gevestigde orde in het algemeen en de strijd tegen dit establishment dus aan een bredere strijd. De Aktie Tomaat is echter te meer van belang geweest voor de ontwikkeling in het toneel, doordat zij dezelfde discussie losloeg op de toneelopleidingen.

In de Aktie Tomaat is er sprake van een interne botsing. Aan de ene kant staan zij die zich bewust worden van het feit dat toneel alleen een maatschappelijke functie kan krijgen als de producenten ervan, de acteurs, een persoonlijke visie op de maatschappij tot uitdrukking brengen, aan de andere kant, zij die het bestaande toneelbestel, met zijn hiërarchische structuur, zijn registratietheater en zijn klassiek repertoire maatschappelijk genoeg vonden. In wezen ligt de tegenstelling natuurlijk besloten in de vraag voor wie toneel moest functioneren.

De beeldende kunstenaars hebben iets dergelijks meegemaakt en toch anders. Overeenkomstig was in ieder geval het gebrek aan maatschappelijke analyse, zoals o.a. mag blijken uit de volgende idealistische stellingen en eisen van de BBK in '69:

- principiële erkenning van het recht op zelfbeheer van het cultuurbeleid door kunstenaars,
- CRM dient in het beleid een even zware stem te hebben als sociale zaken, economie en financiën,

- functie van wethouder van kulturele zaken is onverenigbaar met enig ander wethouderschap.

De aanleiding tot de BBK-akties was een herziene versie van de kontra-prestatieregeling die wel de inkomens enigszins verhoogde, maar tegelijkertijd de drempel. Voor de BBK was dat het moment om krachtig te signaleren, dat beeldende kunst nog altijd geen maatschappelijke functie had en dat dat vooral te wijten was aan het gebrek aan kunstbeleid. Inderdaad, is de kontra-prestatie nooit een kwestie van kunstbeleid geweest, maar een sociale uitkering voor hen die niet konden leven van de vrije markt. De regeling valt dan ook onder sociale zaken i.p.v. onder CRM.

De bezetting van de nachtwachtzaal, de ordeverstoringen bij tentoonstellingen en tijdens vergaderingen van kunstkommissies, waren dan ook bedoeld om een kunstbeleid af te dwingen. Tegelijkertijd zijn er aanwijzingen dat er een gevoel van solidariteit bestond met andere maatschappelijke groepen. De oprichting van de aktiegroep Kinkerbuurt BBK en een solidariteitsverklaring met de arbeiders van Verblifa in Zaandam wijzen hierop.

In de BBK-aktie botsten een aantal kunstenaars via hun organisatie op de instituties die het aandeel van de beeldende kunst in de samenleving reguleren: musea, overheidskommissies e.d. Een tegenstelling tussen de behoefte maatschappelijk te functioneren en het bewustzijn dat dit door de kunstinstituties niet mogelijk wordt gemaakt. Je zou hier kunnen spreken van een interne tegenstelling tussen burgerlijke kunst en burgerlijke kunstinstituties, terwijl aan die tegenstelling het konflikt ten grondslag ligt tussen burgerlijke kunst en de behoeften en belangen van de nieuwe klasse, de arbeidersklasse. Dat wordt later echter pas duidelijk.

In de notenkrakersaktie werkt vooral een aantal komponisten samen met muziekstudenten. Ook hier de eis tot democratisering, in dit geval van muziek en bestel, een eis die vooral gesteld werd door verstoringen van concerten. De aktie richtte zich speciaal tegen het concertgebouworkest als hét voorbeeld van een kultuurmaker in dienst van de heersende klasse. Dit mag o.a. blijken uit twee citaten uit een bulletin dat het concertgebouworkest enige tijd voor de notenkrakersaktie uitgaaf. Ik citeer: "De handhaving van het hoge artistieke niveau van het concertgebouworkest, vergelijkbaar met slechts drie à vier toporkesten in de wereld, achten wij van groot belang voor de positie van Nederland in het buitenland. We hebben er de bewijzen van dat export van nederlandse goederen en diensten gebaat is bij export van Nederlandse kulturele waarden, met name bijvoorbeeld door buitenlandse tournees van het concertgebouworkest". Tweede citaat: "typerend is ook dat als onze nationale luchtvaartmaatschappij een bepaalde publiciteitsaktie in Amerika opzet, zij ons orkest kiest om deze te ondersteunen".

Het is bij de Notenkrakers opvallend dat er uit verschillende – vooral interne – stukken een behoorlijk politiek besef blijkt.

Ook hier zien we weer een interne tegenstelling, in dit geval tussen hen die muziek willen maken en brengen voor een breed publiek en daarvoor het bestel willen veranderen, en hen die dat niet willen, met name de overheden, de bestuurders en een grote groep van hen afhankelijke musici.

De botsingen zoals die zich in 1969 in de kunstwereld voordoen, zijn uitingen van tegenstellingen die in de periode ervoor gegroeid zijn en nu geheel of gedeeltelijk tot het bewustzijn doordringen. We hebben al gezien dat vanaf 1965 de konkurrentie toeneemt ten gevolge van de normalisering van de vraag. Dit heeft zijn in-

vloed op de loonstrijd, die we b.v. in de havenstaking van '70 zo duidelijk zien opkomen. Daarnaast hebben de blijvende woningnood, de milieuvernietiging en de Vietnampolitiek grote invloed op het vlak van de ideologie. In 1970 zien we dan ook een eerste grote kunstenaarsmanifestatie voor Vietnam, musici voor Vietnam en we hebben al gezien dat er in 1969 een aktiegroep Kinderbuurt BBK werd opgericht.

Ten grondslag aan de breuk in de ideologie en de zich voordoende botsingen op het politiek-juridische vlak, ligt de groeiende tegenstelling tussen fundamenteel gelijkblijvende produktieverhoudingen en zich ontwikkelende produktiekrachten.

In het geheel van de kontestatie van '69 moeten we zeker ook de studentenrevoltes betrekken. De bevolking van hogescholen, universiteiten, sociale en pedagogische akademies, was intussen volledig veranderd. Er waren veel meer studenten, een groter percentage was afkomstig uit de arbeidersklasse en het denkbeeld over de toekomstige arbeidersplaats begon mee te veranderen met de realiteit, waarin nl. de positie van hogeschoolden veel duidelijker die van loonafhankelijke werd dan vroeger het geval was.

De produktieverhoudingen in het hoger onderwijs waren echter niet aangepast aan deze in kwantiteit en kwaliteit veranderde groep studenten, noch aan de stand van de produktiekrachten op het gebied van de maatschappelijke kennisverwerving. Ik denk aan de ontwikkeling van de massamedia, literatuurverspreiding, technische leer- en onderwijsmiddelen en vooral de ontwikkeling in de methologie en wetenschapsteorie. De democratiseringsstrijd van de studenten in '69 is in feite een antwoord geweest op deze tegenstelling tussen produktieverhoudingen en produktiekrachten, hoewel ook hier weer de politieke analyse goeddeels ontbrak.

Als afsluiting van het jaar 1969 terug naar de kunstenaarskontestatie. De kunstenaars wijzen er voortdurend op dat het verworven bewustzijn strijdig is met de strukturen van het kultuurbestel: dat er voor persoonlijk engagement, voor een maatschappelijk beeldende kunstbeleid en voor een nieuwe muziek geen plaats is in het bestel. Een botsing tussen het ideologische vlak en de politiek-juridische verhoudingen.

De tweede is het stichtingsbestuur. Op die twee linies in de politiek-juridische organisatie botsten de kunstenaars met hun veranderend bewustzijn.

De gevoeligheid van de kunstenaar voor de veranderende werkelijkheid komt voort uit zijn specifieke arbeid, zijn verhoogde gevoeligheid uit de veranderingen in zijn eigen positie die gekenmerkt wordt door een groeiende afhankelijkheid van de markt, de monopoliserende kultuur-industrie en de greep van de staat.

Samenvattend kunnen we voor de kunstenaarskontestatie van '69 het volgende opmerken: dat zij de tegenstelling weergeeft tussen de behoefte een veranderd bewustzijn te uiten en de politiek-juridische verhoudingen die dat belemmeren; dat het bewustzijn veranderde naar aanleiding van de extremistische gevolgen van de kapitalistische produktiewijze vanaf de jaren '60, dat tenslotte de kunstenaars hiervoor gevoelig waren vanuit hun specifieke arbeid en speciaal vanuit hun veranderende positie

B. DE PERIODE VAN 1969 TOT 1972/73

Zowel de studenten- als de kunstenaarsreakties waren antwoorden op bepaalde maatschappelijke tegenstellingen. Die tegenstellingen gingen in feite veel verder dan het bewustzijn ervan bij de aktievoerders. Ofwel: de

akties waren niet theoretisch gefundeerd en eraan ten grondslag lag geen linkse politieke organisatie. Dat verklaart het feit dat de botsingen in het algemeen vrij gemakkelijk door de overheid opgevat en gekanaliseerd konden worden, b.v. via vage toezeggingen en de aanvaarding van enkele nieuwe initiatieven.

Daarmee werden natuurlijk de tegenstellingen niet opgeheven. In 1970 hebben we immers nog de manifestatie "Musici voor Vietnam", de eerste in een reeks en over Sater in 1971 lezen we in Vrij Nederland: "waren de leden van Sater wel vervuld van walging tegenover de autoriteit, luchtverpestende automobielen en de oorlog in Vietnam, (...) er was geen gemeenschappelijke basis van politiek denken".

Ook buiten de kulturele sektor werden uiteraard de maatschappelijke tegenstellingen en de daaruit voortvloeiende problemen aktueel. De havenstaking in Rotterdam in 1970 heeft wat dat betreft veel openbaar gemaakt. Deze staking was in feite bedoeld om de grote loonachterstand weg te werken die de arbeiders hadden opgelopen door het gebrek aan loonstrijd tijdens de restauratieperiode. De betekenis van deze staking ging echter veel verder dan de direkte resultaten ervan. Twee weken lang heeft zij belangen, tegenstellingen tussen kapitalisten en arbeiders zichtbaar gemaakt, solidariteit onder de arbeiders gedemonstreerd en conflicten tussen vakbondsleiding en vakbondsleden naar buiten gebracht. Het was de eerste grote konfrontatie met de harmonie-ideologie die kapitalisten, staat én bonden na de oorlog hadden opgezet.

Vanaf '65 wordt die vraag beperkt. De overheid moet daarom zijn onderwijsbeleid van "iedereen gelijke kansen" wijzigen in een beleid dat slechts een voor het kapitaal rendabel gedeelte studenten opleidt. Dat betekent minder studenten toelaten en een beperkter studieprogramma. Vandaar de 1000 gulden kollegegeld van DS70, de studentenstop en de Posthumuswet. Hiertegenin werd in '71 en '72 heftig strijd gevoerd en nu wel, vanuit de vragen die '69 had opgeroepen, op basis van een politieke analyse. Een vierde belangrijke ontwikkeling in deze periode is die in het vormingswerk. In 1969 demonstreerden 10.000 werkende jongeren voor de realisering van 1 dag naar school per week. In 1970 werd dit inderdaad voor 15-jarigen ingevoerd. Tegelijkertijd hebben de akties van '69 in het hoger beroepsonderwijs, ook hun sporen nagelaten in de opleiding van de vormingswerkers. Na '69 is dan ook tegelijkertijd de theorievorming begonnen t.a.v. de politieke vorming én de toepassing ervan in de praktijk, kortom de politisering van het vormingswerk.

Als we zien hoe het bewustzijn van arbeiders, studenten, vormingswerkers en werkende jongeren zich in deze periode ontwikkelt in de strijd, hoe maatschappelijke problemen als woningnood, Vietnam en milieuvernietiging de heersende ideologie aantasten, als we weten met welke vragen de kunstenaars na 1969 blijven zitten, vragen als "voor wie produceer ik eigenlijk?", "wat is de betekenis van kunst in deze maatschappij?", of zelfs "waar ben ik in vredesnaam mee bezig?", een vraag die vele doorgewinterde artiesten zich in deze tijd gesteld hebben, dan hebben we de situatie waarin een aantal mensen zich in groepen organiseert om vanuit anti-kapitalistisch standpunt kunst te produceren of ideologie te verspreiden.

De organisaties die de maatschappelijke tegenstellingen op het ideologische vlak bestrijden vanuit anti-kapitalistische theorie, zijn zo het antwoord op de tegenstelling die zich voordoet tussen de fundamentele problemen van de praktijk en de kapitalistische ideologie.

Dat zijn aan de ene kant cultuurproducerende organisa-

ties, zoals de Kritische Filmers, Proloog, De Volharding, GLTwee e.d. aan de andere kant ideologieverspreidende organisaties, zoals Posjet, de Kargadoor, Wereldwinkels, Vietnamkomitees, vrije boekhandels enz.

De laatste categorieën zijn vooral voortgekomen uit pogingen van studentenzijde om hun bewustzijn in een breder maatschappelijk kader te doen functioneren. Als voorbeelden van de ontwikkeling in deze periode behandel ik heel in het kort die van De Volharding, de Kritische Filmers, Proloog, Posjet en het ontstaan van de BBKA.

DE VOLHARDING

We hebben gezien dat in de aktie "Notenkraker" vooral op initiatief van een aantal komponisten het muziekbestel bevochten werd vanuit het bewustzijn dat muziek en bestel gedemocratiseerd moesten worden. In 1970 hebben we aktie "Musici voor Vietnam", een heel direkte bemoeienis van kunstenaars met politiek. Er wordt een democratisch marathonconcert gehouden, democratisch in die zin dat iedereen eraan mag meedoen op zijn manier. Hieruit ontwikkelde Reinbert de Leeuw, Louis Andriessen en Willem Breuker, – sinds Notenkraker steeds op zoek naar manieren om muziek voor een breder publiek bruikbaar te maken – een nieuwe concertformule, nl. die van de inklusieve concerten. Dit waren een vijftal marathonconcerten waarin totaal verschillende soorten muziek werden gespeeld, maar altijd in authentieke vorm. Inderdaad zaten bij deze concerten scholieren, werkende jongeren en arbeiders tussen het "normale" publiek. Dat was de belangrijkste reden om na afloop van het laatste inklusieve concert in mei 1972 een organisatie op te richten die verder ging werken aan het theoretische en praktische onderzoek naar welke muziek, hoe gespeeld moest worden in samenwerking met een breed publiek. Dat was De Volharding, genoemd naar het stuk van Andriessen dat op het laatste inklusieve concert gespeeld werd.

DE KRITISCHE FILMERS

De Kritische Filmers zijn eigenlijk bij elkaar gekomen in 1969, als leerlingen van de kunstakademie in Breda. Zij protesteerden daar tegen de opleiding tot individualistisch kunstenaarschap en tegen de werking en het gebruik van massamedia. De films die zij in deze periode maakten waren vooral signalerend van karakter. B.v. een film, getiteld gastarbeiders, die interviews geeft van inwoners van een dorp waar een gastarbeidershotel gevestigd gaat worden. Of een film over het leger waarin eigenlijk alleen de autoritaire structuur wordt aangevallen en de mening van de Bond Voor Dienstweigeraars wordt overgenomen. In '70/'71 is het eerste programma gemaakt onder de naam Kritische Filmers. De naam is tekenend voor de periode, aangezien kritisch hier bedoeld is als genuanceerd, niet klakkeloos iets overnemend. Dit programma behandelt het in die periode nijpende drugprobleem door aan de ene kant een stuk voorlichting te geven aan de andere kant maatschappelijke oorzaken te signaleren. In sept. '71 wordt de groep officieel opgericht en gaat draaien met de bestaande programma's. Het zijn de discussies over de maatschappij n.a.v. de drugfilm die de Kritische Filmers dwingen voor hun publiek en voor zich zelf een film te maken over hoe die maatschappij dan wel in elkaar zit. Dat wordt dan de eerste versie van "Samen staan we sterker" die in '72/'73 gemaakt wordt. Daarmee verandert de betekenis van kritisch van het pluriforme ge-

nuanceerde naar het anti-kapitalistische.

PROLOOG

Voor de ontwikkeling van Proloog tot '72 citeer ik uit een artikel van Wilbert Willems in "Proloog en de Overheidenen". "Deze doelstelling ontwikkelde zich al in '67 tot (kunstzinnige) vorming van de jeugd zelf van alle vormen van voortgezet onderwijs, dus niet alleen uit middelbaar onderwijs. Deze vorming werd beschouwd als een middel tot persoonlijkheidsontplooiing, getuige ook de beleidsnota die in 1969 door Proloog werd gepubliceerd. Maar noch de wijziging in doelstelling, noch de wijziging van werkmethode, ontwikkeld uit de praktijk van toneel voor jongeren, leidde tot een grotere betrokkenheid van de scholieren. Men bezon zich op de oorzaken die de creativiteitsbevordering onmogelijk maakten en zocht naar methodieken die daarop een antwoord zouden kunnen geven.

In '70 wordt de kunstzinnige vorming omschreven als middel tot maatschappelijke bewustwording. Proloog begint in te spelen op vragen en omstandigheden die de jongeren werkelijk interesseren, de onderwijsstructuur, de verhouding tussen baas en arbeider, de houding van politici...

De behoefte aan scholing en studie en de noodzaak om een maatschappijvisie uit te werken waarin de diverse maatschappelijke structuren hun verklaring vinden, kan dan ook een noodzakelijk gevolg genoemd worden van de ervaring die proloog in de periode van '67 tot '70 opdeed". Tot zover het citaat van Willems.

Op 12 december 1972 opent de Combinatie van Christelijke partijen in de Eindhovense gemeenteraad de aanval op Proloog met de woorden: "dat wij als CCP-fractie ons niet langer verenigen met de inhoud van het programma".

POSJET

De ontwikkeling van Posjet is eigenlijk twee keer opnieuw begonnen. Het is begonnen als koffiehuis met een nogal vrijblijvend programma. In '68/69 echter ontwikkelt zich in Tilburg een studentenbeweging in de richting van de democratiseringsacties van '69. Dat brengt de eerste bloeitijd van Posjet met zich mee. Naast de sub-kulturele activiteiten hebben er veel politieke vergaderingen plaats. Het vervult een belangrijke rol als actiecentrum in het politieke gebeuren rond de hogeschool. Het is dan ook niet verwonderlijk dat, als de studentenbeweging in Tilburg in 1970 letterlijk en figuurlijk failliet gaat, Posjet eerst door de hogeschool wordt gesloten en vervolgens overgenomen. Terwijl de hogeschool in Posjet flipperkasten plaatst en frites bakt, bereidt echter de groep die eruit is gezet haar comeback voor. En inderdaad, een jaar later, in september '72 begint onder leiding van deze groep Posjet opnieuw. Terwijl er een programma draait van Pop en kritische informatie, wordt het eerste jaar gebruikt om een doelstelling voor Posjet te ontwerpen. In september '73 resulteert dit in twee beleidsnota's waarin staat vermeld dat Posjet kiest voor de arbeidersklasse.

EN TEN SLOTTE DE BBKA

De bond voor beeldende kunstarbeiders. We hebben al gezien hoe in 1969 de BBK, de bond voor beeldende kunstenaars een aantal acties gevoerd heeft. Dat gebeurde goeddeels op initiatief en onder leiding van een groep BBK-leden die ook al voor '69 van hun ongenoegen met het kunstenaarsbestel hadden blijkgegeven. De-

ze groep kreeg in '69 de ledenvergadering mee en vormde een gedeelte van het bestuur en het aktiecomitee. Na de aktie-periode bleken de ideeën van deze mensen toch te ver te gaan voor een grote groep BBK leden die liever een bond zagen die zich enkel bezig hield met direkte belangenbehartiging. De te linkse groep werd dus uit het bestuur gezet. Intussen was binnen die groep de discussie uiteraard ook voortgegaan met het gevolg dat in sept. '72 binnen de BBK het Arbeidskollektief Beeldende Kunstenaars werd opgericht.

Toen dit in maart 1973 werd omgezet in de Bond voor Beeldende Kunstarbeiders werd de gehele groep geroepen als lid van de BBK. De statuten van de nieuwe organisatie laten weinig twijfel bestaan over de bedoelingen, ik citeer: "vanuit de eigen vakdiscipline, de beeldende kunst, samen met anderen bijdragen aan het vestigen van een socialistische maatschappij. De leden van de bond zullen hiertoe hun capaciteiten dienstbaar maken aan de strijd van de arbeidersklasse en in samenhang daarmee de klassenstrijd bevorderen."

Door het ontstaan van deze en andere organisaties als antwoord op de tegenstelling tussen de heersende theorie en praktijk, krijgt de ideologische strijd een duurzamer karakter.

We hebben al aan het voorbeeld van Proloog gezien hoe het door zijn ontwikkeling als tegenstander serieus genomen wordt en op politiek-juridisch niveau wordt bevochten.

In de laatste periode van '73 tot nu zullen we nog zien hoe nieuwe tegenstellingen nieuwe eisen stellen aan de harder wordende strijd.

C. DE PERIODE VAN 1972/73 TOT NU

De kwalitatieve verandering van de periode '69 tot '72/73 bestaat hieruit dat in brede kring de reactie op het kapitalisme theoretisch gefundeerd en georganiseerd wordt. In het hoger beroeps- en het wetenschappelijk onderwijs ontstaan studentenorganisaties om de belangen van de studenten te behartigen en voor socialistisch onderwijs te vechten. We zien ook vanuit studentenkringen winkeis, open centra en aktiecomitees opgericht worden die een anti-kapitalistische ideologie uitdragen. We zien een aantal kulturele groepen zich oprichten of ontwikkelen tot organisaties die zich op anti-kapitalistisch standpunt stellen. We zien vooral ook onder de arbeiders een duidelijker bewustzijn van de belangentegenstelling tussen kapitalisten en arbeiders, daarnaast een groeiend bewustzijn van de tegenstelling tussen vakbondsleiding en vakbondsleden. Zowel de democratiseringsbeweging in de bonden, als de twee grote akties van '72, de metaalstaking en de Enkabezetting zijn voorbeelden van de opkomst van een nieuw klassenbewustzijn.

Na 1972 gaat deze ontwikkeling door. Op het vlak van de direkte produktie zien we steeds meer arbeiders het heft in eigen handen nemen als de kapitalisten tegen hun belang in handelen. Usfa, Crossland Filters, Meeuws en in Limburg nu Van Pappen. Op ideologisch terrein hebben we na '72 een grote uitbreiding van organisaties gezien. Als we alleen al de ledenlijst van het Kultureel Front bekijken, zien we dat een groot aantal van de groepen na '72 is ontstaan. Hoe zeer zal dan niet de gehele anti-kapitalistische kultuur en ideologie zich verbreiden hebben. En nog steeds worden er overal in het land nieuwe activiteiten opgezet.

Tegelijkertijd echter brengt juist het ontstaan van al die organisaties op ideologisch vlak en de opleving van de klassenstrijd op politiek-juridisch niveau, een nieuwe tegenstelling met zich mee. Niet alleen openbaart zich de hoofdstelling tussen arbeiders en kapitalisten aan

steeds meer mensen, maar ook wordt de tegenstelling binnen het linkse kamp tussen het ideologische strijdvlak manifest. Vanaf 1973 wordt de fundamentele vraag voor de anti-kapitalistische organisaties op ideologisch terrein die naar de verbinding met de actuele strijd van de arbeidersklasse.

Was er in de contestatiebeweging van '69 de vraag naar een nieuw publiek en werd tussen '70 en '73 deze vraag beantwoord met de keuze voor de arbeidersklasse, na '73 roept dit de vraag op naar de verbinding met die klasse.

In de afgelopen jaren zijn er door de verschillende organisaties pogingen ondernomen om op de een of andere manier een verbinding tot stand te brengen. Daar hebben we in de eerste plaats al de opzet om programma's te maken die qua vorm en inhoud aansluiten bij de werkelijkheid van het nieuwe publiek en de poging om op die manier een stuk bewustzijn te ontwikkelen t.a.v. de werkelijkheid. Een tweede mogelijkheid is het denken over de werkelijkheid en de verandering daarvan te koppelen aan historische of hedendaagse acties op politiek-juridisch niveau. De "Revue van de Verandering" is daar een voorbeeld van. Een derde mogelijkheid ligt in het brengen van speciale of gedeeltelijke programma's in een actuele strijdsituatie. Veel leden van het Cultureel Front zullen daar zo langzamerhand ervaring mee hebben. De vierde poging om een verbinding te leggen tussen het ideologische vlak en de actuele strijd ligt in het maken van een programma dat geheel in dienst staat van een politieke actie. "Het Testament van Joep" van Gltwee is daar een voorbeeld van. En ten slotte zien we bij Sater een poging om de verbinding tot stand te brengen door een duidelijke relatie met de vakbond.

Enigszins anders ligt het probleem voor de verspreiders van cultuur die overigens ook vrij veel produceren, maar immobiel zijn. Zij zijn aan een zeer beperkte regio gebonden met de konsekwenties voor een gedeeltelijke commerciële opzet. Toch pogen zij ook de tegenstelling tussen hun ideologische arbeid en die op het politiek-juridische vlak op te heffen. Waar zij als actie- en ontmoetingscentrum voor linkse studenten, scholieren en werkende jongerengroepen functioneren en daarin meedenken en werken, vervullen zij organisatorisch en inhoudelijk een onmisbare functie in die randsectoren van de actuele klassenstrijd. Ik denk b.v. aan Chilikomitees die de strijd van het Chileense volk hier ondersteunen, aan scholingsgroepen en aan groepen die politieke acties voorbereiden of voeren. Het is een zeer materiële functie van deze centra die ze tot bolwerk in de strijd maakt en waardoor ze bedreigd worden. Het is zeer nodig om binnen het Cultureel Front meer aandacht te besteden aan de manieren waarop de immobiele cultuurorganisaties hun relaties leggen met de actuele klassenstrijd.

Je kunt in het hele scala zowel voor mobiele als immobiele cultuurorganisaties, twee hoofdgroepen onderscheiden. Aan de ene kant de poging inhoudelijk aan te sluiten bij de actuele problematiek van de arbeidersklasse, aan de andere kant organisatorische relaties aan te gaan met politiek-juridische organisaties, zoals vakbonden, jongerenorganisaties, actiegroepen, buurtkomitees, politieke partijen e.d.

Beide pogingen zijn uiteraard zeer noodzakelijk en geven aan hoe de keuze voor de arbeidersklasse in het werk ontwikkeld wordt, maar tegelijkertijd vormen ze maar zeer gedeeltelijk een antwoord op de tegenstelling tussen het ideologische en het politiek-juridische strijdvlak.

Immers, die tegenstelling is in de eerste plaats deze dat de politiek-juridische organisaties die de actuele klassenstrijd organiseren een totaalstrategie moeten ontwikkelen en volgen, terwijl de ideologische organisaties, zoals de onze alleen of vooral de ontwikkeling van het bewustzijn tot werkterrein hebben.

De klassenstrijd wordt gevoerd op politiek-juridisch niveau, in stakingen, bezettingen, boycotacties, massale protestacties e.d., overal waar het de kapitalisten en de overheid moeilijk gemaakt wordt in het uitvoeren en ontwikkelen van het kapitalistisch systeem. De ideologische ontwikkeling die wij met cultuur als middel nastreven, kan een ondersteuning van die strijd zijn en is er in ieder geval een voorwaarde voor.

Willen echter de acties die zich voordoen op politiek-juridisch vlak, in onderlinge samenhang de weg bereiden voor een socialistische maatschappij, dan zullen zij meer en meer deel moeten gaan uitmaken van een revolutionaire strategie. Willen de produkten die wij afleveren of doorgeven die wegbereiding voor het socialisme ondersteunen, dan zullen zij ook deel moeten gaan uitmaken van een revolutionaire strategie. Uiteindelijk betekent het dat er zich een revolutionaire partij moet ontwikkelen die de strijd van de arbeidersklasse leidt en ook de ideologische voorwaarden daarvoor coördineert. Zover zijn we op dit moment niet. Nu zijn we zover dat we ons ervan bewust zijn dat de klassenstrijd gevoerd wordt onder leiding van organisaties op politiek-juridisch niveau, en dat wij die strijd ideologisch moeten ondersteunen.

Wij moeten onszelf in staat stellen te leren denken vanuit totaalstrategieën en ik denk dat dat alleen kan als er een organisatorische band bestaat met de revolutionaire voorhoedes van de arbeiders die de actuele klassenstrijd leiden, voor zover aanwezig. De komende jaren moeten we ons hiermee bezig houden, lijkt mij, discussie erover als deel van het werk beschouwen en door ons werk deel nemen aan de discussie.

Ten slotte terug naar het begin van mijn verhaal, de konkretisering van de vraagstelling: Wat betekende vanaf '69 "verbinding met de klassenstrijd"? wat betekent het voor de linkse cultuur op dit moment? en welke eisen komen er voor ons uit voort.

Deze discussiepunten mogen we onder geen geding los zien van de huidige strijdsituatie waar leden van het Cultureel Front inzitten. Juist ook in verband met die stijd is het onderzoek naar een verbinding met de voorhoedes van de arbeidersklasse nodig.

Het is duidelijk dat de ontwikkeling na 1972 geen verzwakking is van de linkse beweging, maar juist een versterking, een bewustwording. Even duidelijk is het dat de hoofdtegenstelling tussen kapitalisten en arbeiders erdoor verscherpt en dat de staat haar kapitalistische verantwoordelijkheid neemt. Dat betekent dat het kabinet om loonmatiging durft te vragen aan de arbeiders, dat betekent dat de vakbondsleiding, toch ook overheidsdienaren als leden van de Sociaal Economische Raad en de Stichting van de Arbeid, dat deze vakbondsleiding de nullijn accepteren, dat betekent dat er op onderwijs en gezondheidszorg bezuinigd wordt, dat het politiek vormingswerk in de vormingscentra wordt teruggedrongen door streekschool en ontslagen, dat betekent dat er op Proloog, de Nieuwe komedie en Gltwee besnoeid wordt, dat betekent dat Posjet moet verdwijnen.

Het betekent bovenal dat de interne tegenstellingen in de kapitalistische produktiewijze zich weerspiegelen in een sociaal-demokratisch kabinet. Sociaal in zoverre dat het een kapitalistische maatschappij coördineert en in dienst daarvan het linkse welzijnswerk, het linkse vormingswerk en de linkse cultuur afbreekt, demokra-

tisch in zoverre dat de linkse beweging wordt uitgenodigd zelf verantwoording te dragen voor de manier waarop zij wordt afgebroken. Maar dat wordt door ons gewaagd. Waar het politiek welzijnswerk wordt bedreigd, zijn wij solidair, waar politieke cultuur wordt bestreden komen we op straat en waar de proletarische klasse

wordt aangevallen verbinden wij ons met de voorhoedes ervan om zo cultuur te maken tot een wapen.

Ik wil er voor pleiten deze verbinding zoveel mogelijk tot uitdrukking te laten komen in de manifestaties die gepland zijn voor het behoud van de politieke cultuur.

hans van maanen

DE STRIJDKULTUUR EN HAAR PROBLEMEN IN VLAANDEREN

Zoals wellicht duidelijk geworden is, voor al diegenen die tot nog toe deze studiedagen hebben meegemaakt, blijkt de centrale, steeds weerkerende vraag deze te zijn van de band van de strijdkultuur met de arbeidersstrijd en de arbeidersklasse. Om deze reden en omdat reeds in het exposé van Tony Van der Heurck het globale kader geschetst werd van de functie van de ideologie en van de kunstenaar in het laatkapitalisme, wil ik deze korte historiek van het ontstaan en de ontwikkeling van de

strijdkultuur in Vlaanderen, voornamelijk definiëren t.o.v. de arbeidersstrijd. In een eerste punt wil ik dus een aantal gegevens over die arbeidersstrijd sinds WOII verschaffen; het tweede punt handelt over de kulturele ontwikkeling in diezelfde periode, waarbij wel gerefereerd wordt naar het bredere ideologische kader, en in een derde punt wil ik een aantal vragen opwerpen, die voor de strijdkultuur van nu m.i. het dringendst om een antwoord schreeuwen.

I. DE GESCHIEDENIS VAN DE ARBEIDERSSTRIJD SINDS WO II

OM DEZE GESCHIEDENIS TE KUNNEN BEGRIJPEN, ZIJN EEN AANTAL VOORAFGAANDELIJKE GEGEVENS NODIG.

1.

Ten eerste wat betreft de algemene kenmerken van het Belgische kapitalisme. België is na Engeland het oudste geïndustrialiseerde land ter wereld. Deze industriële implantatie situeerde zich voornamelijk in Wallonië; op het Gentse en het Antwerpse na, gebeurde de werkelijke industriële ontsluiting van Vlaanderen pas na WO II. Gezien deze vroege ontwikkeling van het kapitalisme in België, investeerde de Belgische burgerij traditioneel in de oude sectoren (glas, cement, metaal) en gezien die Belgische burgerij van een erg conservatieve soort is, bleef zij in deze sectoren investeren. Zij nam geen risico's om te investeren in de nieuwe sectoren, zoals petrochemie, elektronika e.d., die dus geheel in handen vielen van meer dynamische, buitenlandse kapitalisten.

Hierbij komt nog, dat na WO II het Belgische produktieapparaat praktisch intact was gebleven; de Antwerpse haven bij voorbeeld, kon onmiddellijk terug functioneren, waardoor de Belgische burgerij niet - zoals dit in andere landen wel het geval was - verplicht werd haar produktieapparaat te vernieuwen. Bovendien kon zij - gezien haar tijdelijke voorsprong op de kapitalisten van de platgebombardeerde landen - in haar oude sectoren winst blijven maken, wat haar nog versterkte in haar conservatieve opvattingen.

Vanaf 1949-50 begint echter de concurrentiepositie van de Belgische economie te verzwakken: de economie in de andere Westerse landen draait weer op volle toeren én met een vernieuwd produktieapparaat; de nieuwe rendabele sectoren zijn in buitenlandse handen en bovendien is er de algemene tendens om de produktie van half-afgewerkte produkten - waarop België vooral leed - naar de derde wereldlanden over te brengen waar de arbeidskracht goedkoper en de winstmarge dus groter is. De Belgische economie stagneert en het is enkel door de ontwikkeling van de EEG, als een min of meer beschermde markt, dat de crisis enigszins kan afgewend

teld worden.

Vanaf '57 krijgen we een algemene daling van de produktiviteit en van de winsten op Europees vlak, waarbij zich voor België nog eens de moeilijkheden voegen met de toenmalige kolonie Kongo.

De noodzakelijke technologische vernieuwingen trachtte de burgerij door te voeren op de rug van de arbeidersklasse (staking van 60-61 en de eenheidswet).

Samengevat evolueert de Belgische economie naar een positie van groeiende afhankelijkheid in het Europees kader, afhankelijkheid vooral ten opzichte van West-Duitsland.

Bovendien gaat de Waalse industrie meer en meer achteruit, terwijl de industriële ontsluiting van Vlaanderen nog niet voltooid is.

Op dit ogenblik beleeft België mee de algemene recessie: bedrijven sluiten, de inflatie stijgt, er zijn reeds meer dan 300.000 werklozen en de regering tracht met een loonstoppolitiek de arbeidersklasse de prijs van de crisis te doen betalen.

Laten we deze arbeidersklasse even nader bekijken.

2.

De oudste delen van de arbeidersklasse vinden we in Wallonië, in Gent en in Antwerpen; in de rest van Vlaanderen is de arbeidersklasse nog zeer jong, heeft nog gedeeltelijk agrarische banden en werd jarenlang bewust in de dorpen gehouden via de greep die de kerk op de dorpsbevolking uitoefende.

Ondanks een laag politiek bewustzijn is de strijdvaardigheid van de Belgische arbeidersklasse over het algemeen zeer groot (vergelijken we bv het aantal stakingsdagen per jaar met dat in andere landen).

Opvallend kenmerk van de Belgische arbeidersklasse is wel haar zeer hoge syndikalisatiegraad (in Europa alleen te vergelijken met Oostenrijk).

Ondanks de bureaucratische structuren, zijn bijna 70 %

van de Belgische arbeiders gesyndikeerd en in de belangrijkste bedrijven gaat deze syndikalisatie zelfs van 80 tot 100 %, wat enerzijds een weerspiegeling is van de grote strijdvaardigheid en wat anderzijds te maken heeft met de evolutie in de syndikaten van een strijd- tot een dienstverlenend syndikaat.

Een ander bijzonder kenmerk is dat de arbeidersklasse verdeeld is tussen een socialistische en een katholieke beweging. Op syndikaal vlak ligt de verhouding ongeveer 50/50 tussen het Algemeen Belgische Vakverbond (ABVV) en het Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV). Het ABVV ontstond als strijdsyndikaat; het ACV ontstond veel later, in de jaren 30 met als expliciete bedoeling de katholieke arbeiders van het socialisme weg te houden; het had dus vanaf zijn oorsprong een klasse-verzoenende ideologie.

Met de recente radikaliserende, ook in Vlaanderen, waar het ACV vooral is ingeplant, stellen we echter vast dat een groot deel van de exemplarische acties door ACV-militanten gedragen worden.

Wat de politieke structuren betreft waarin de Belgische arbeidersklasse zich organiseert, stelt zich één groot probleem: geheel genomen wordt de arbeidersklasse gedomineerd door de reformistische ideologie, die bv vanaf het ontstaan van de Belgische Werkliedenpartij (later Belgische Socialistische Partij, BSP) aanwezig was; het katholiek deel van de arbeidersklasse is echter nog steeds politiek gebonden binnen de Christelijke Volkspartij (CVP) de grootste burgerlijke partij van België. Het probleem dat zich dus stelt, is dat van het loswerken van de katholieke arbeiders uit de CVP.

3. DE ARBEIDERSSTRIJD SINDS WO II

Alhoewel nog voor het beëindigen van WO II, nl in 1944, een Sociaal Pact getekend werd tussen de politieke partijen, de leiders van de syndikaten en de patroons om gemeenschappelijk het land weer op te bouwen en om de politiek van klasseverzoening en gemeenschappelijk overleg in allerlei paritaire organen vast te leggen, moesten we toch vaststellen dat onmiddellijk na de oorlog de reformistische controle over de socialistische vakbeweging was in verschillende stukken uiteen gevallen, waarbij de linkse krachten praktisch de meerderheid in de vakbonden verwierven. Bij de hereniging van deze vakbeweging in 1945, wordt de syndikale onafhankelijkheid van de vakbond t.o.v. de socialistische partij erkend, die achteraf grotendeels dode letter bleek te zijn. De geradikaliseerde syndikale stroming van na de oorlog doet echter zelfs haar invloed gelden tot in de rangen van de BSP zelf (het ontstaan van de bladen van deze linker-vleugel: "La Gauche" en "Links").

Deze radikaliserende loopt uit op wat wel eens "de staking van de eeuw" werd genoemd, de grote algemene werkstaking van 60-61. Door de verdeeldheid die tussen de Waalse en de Vlaamse arbeidersklasse werd gezaaid en door het verraad van de BSP liep deze staking uiteindelijk uit op een nederlaag, die de arbeiders voor bijna tien jaar zou demoraliseren. Na deze nederlaag trachtte de burgerij haar project van Sterke Staat door te voeren:

- 1) In 1962 worden "de wetten op de ordehandhaving", dit zijn antistakingswetten, door de BSP mee gestemd.
- 2) De arbeidersbeweging wordt meer en meer in het systeem geïntegreerd, door een verdere uitbouw van de organen van klasseverzoening (die echter nooit zo sterk zouden worden als in Nederland) en door de BSP praktisch permanent in de regering op te nemen en haar zo, als behorende partij, mee verantwoordelijk te maken voor beslissingen die de arbeidersstrijd beknotten.

3) De BSP vat deze taak zeer ernstig op en liquideert zelf de linkse stroming die zich in haar schoot begon te ontwikkelen.

Vanaf '68 reeds en met een duidelijke doorbraak in 1970 (Mijnstaking) nemen de arbeiders het initiatief weer in handen. Er ontwikkelt zich in de arbeidersklasse een nieuwe voorhoede, die aan de controle van het reformisme ontsnapt. De eerste stakingen zijn wilde stakingen, waarbij het vormen van stakings- en arbeiderskomitees als nieuwe strijdvorm ingang vindt en waarbij ook de revolutionaire pool op het terrein van de klassenstrijd verschijnt; voor België zijn dit: de Socialistische Jonge Wacht (SJW), wat later de Revolutionaire Arbeidersliga (RAL) zal worden, de Belgische afdeling van de Vierde Internationale en het toenmalige Mijnwerkersmacht, wat later Alle Macht aan de Arbeiders zal worden, (AMADA) de maoïstische organisatie in Vlaanderen.

De radikaliserende blijft tot op heden verder duren en uit zich - nu ook in Vlaanderen - maar nog meer in Wallonië, binnen de syndikale structuren.

De revolutionaire pool die zich eigenlijk begon te ontwikkelen vóór de arbeidersstrijd hervatte, (in België kennen we immers geen samenvallen, maar eerder een "aflossen" van de studentenstrijd en de arbeidersstrijd; de arbeidersstrijd hervatte, toen de studentenstrijd reeds over zijn hoogtepunt heen was) begint zich nu meer en meer met de arbeidersstrijd te verbinden.

4. DE HUIDIGE VOORHOEDE

Er is sinds 1968 niet alleen in België, maar in alle Europese landen een nieuwe voorhoede met een massaal karakter gegroeid.

Daar waar deze in de eerste jaren, onmiddellijk na '68, hoofdzakelijk uit scholieren en studenten bestond, die vnl op de derde-wereldproblematiek geradikaliseerd waren (cfr de belangrijke rol die de Vietnammobilisaties hierin speelden), begint het proletarisch aandeel in deze voorhoede nu in omvang toe te nemen; in de problematiek staat ook de arbeidersstrijd nu centraal; de radikaliserende die bij jonge arbeiders is opgetreden is ook in België opvallend.

Deze voorhoede in haar geheel is nog niet revolutionair te noemen, maar wel anti-kapitalistisch.

Of deze mensen uiteindelijk de revolutionaire organisaties zullen vervoegen, zal geen proces zijn van individuele overtuiging, één voor één, maar van het loskomen en losscheuren van linkse delen uit de huidige bestaande syndikale, arbeiders- en jongerenorganisaties, kortom van een globale herstructurering van al wat in de georganiseerde arbeidersbeweging en in het jeugdmilieu beweegt.

Het is in dit milieu en in deze herstructurering dat de strijdkultuur kan tussenkomen en een rol spelen, zeker in Vlaanderen - om specifieke kulturele redenen waar ik straks op terugkom-. Dit proces is nog maar pas begonnen en het is onmogelijk te voorspellen, waar het uiteindelijk op zal uitlopen.

laten we even proberen een beeld te geven van deze voorhoede. We hebben reeds RAL en Amada als revolutionaire pool vermeld en we hebben, ook reeds gewezen op de linkse stroming die zich binnen de syndikale beweging ontwikkelt. Binnen de georganiseerde arbeidersbeweging van katholieke zijde, opereren nog de Katholieke Werkliedenbond (KWB) en de belangrijke organisatie van jonge arbeiders, de Katholieke Arbeidersjeugd (KAJ); van niet-katholieke zijde worden ook de Kommunistische partij, de Jong-Socialisten, de jongerenorganisatie van de BSP en "Links", een linkse groep binnen de BSP in

het hele proces betrokken.

Bovendien opereren vnl in Antwerpen en Sint Niklaas nog een aantal belangrijke arbeiderskomitees. Sinds een jaar bestaat er in Vlaanderen ook een Progressief Front, waarin we ondermeer Jongsocialisten, Links, RAL, Elker-ik en Politiek Alternatief (een groep van Linkse, katholieke intellectuelen) terugvinden. Buiten de georganiseerde arbeidersbeweging ligt er nog een heel veld van hoofdzakelijk christelijke organisaties die de radikaliserende jeugd kanaliseren: Wereldscholen, Oxfam, Sein, Kristenen voor het Socialisme, Elker-ik, Kela, CVA enz. Wat de "organisatie" van de jeugdvoorhoede betreft, moeten we ook nog de belangrijke rol vermelden die vele jeugdklubs hierin spelen; in de grote steden vormen sommige jeugdklubs politieke werkgroepen; in de kleinere steden en dorpen werken de jeugdklubs met hun activiteiten dikwijls toonaangevend en centraliserend voor

al wat zich in de gemeente als links of alternatief manifesteert, inclusief in de volwassenensektor.

Naast de milieuactiegroepen beginnen er nu ook in verschillende steden wijkcomitees te ontstaan.

Het zou echter een exposé apart vergen, om een duidelijk inzicht te geven in wat er op dit ogenblik in Vlaanderen allemaal beweegt.

Het is echter hoofdzakelijk binnen dit milieu dat de huidige strijdcultuur in Vlaanderen haar politiek vindt. De Internationale Nieuwe Scene, met Mistero Buffo, is de enige geweest tot nog toe, die een gehoor heeft gevonden ver buiten het milieu van deze toch al brede voorhoede. Totdaar een beeld van wat zich de laatste jaren op het strijdtoneel van de klassenstrijd in Vlaanderen afspeelde. Laten we nu de culturele ontwikkeling even onder de loupe nemen.

II. DE GESCHIEDENIS VAN DE KULTURELE STRIJD SINDS WO II

1.

Om de specifieke ontwikkeling van de strijdcultuur in Vlaanderen te kunnen begrijpen, is het inderdaad nodig om rekening te houden met het feit, dat België een land is met twee kultuurgemeenschappen, waarin Vlaanderen vanaf het ontstaan van de Belgische staat in een onderdrukte positie heeft gezeten, wat overeen kwam met de sociaal-economische onderontwikkeling van dit landsdeel t.o.v. Wallonië.

De eerste industrialisatie trof bijna uitsluitend Wallonië waarbij de Vlaamse boeren als goedkoop reserve-arbeid-leger werden behandeld. Het is uiteraard de vlaamstalige kleinburgerij en de zich hierbij aangesloten intellectuelen die het eerst een aantal eisen i.v.m. de erkenning van de Vlaamse cultuur gaan stellen, gekaderd in de strijd voor de globale erkenning van de Vlaamse gemeenschap op juridisch, administratief, taal- en onderwijsvlak.

Op cultureel vlak was een van de belangrijke aspecten van deze strijd natuurlijk het gevecht om de subsidies. Ter illustratie van de situatie, enkele voorbeelden: in 1834 krijgt het franstalige theater te Antwerpen (dus een theater uitsluitend voor de burgerij) een subsidie van 75.000 Fr. wanneer een vlaamstalige rederijderskamer 2.000 Fr. ging vragen, werd dit meestal nog geweigerd. Het Fronttoneel dat tijdens WO I, aan het front zelf ontstond, werd betaald door wat de Vlaamse soldaten (die 80 % van het totaal aantal soldaten uitmaakten en ook 80 % van de gesneuvelden) opzij legden van hun zeer minieme soldij. Het werd langs alle kanten door de franstalige overheid geboycot en zelfs als "staatsgevaarlijk" afgeschilderd.

Het Vlaamse Volkstoneel dat hieruit groeide en sinds het middeleeuwse straattheater het eerste theater was dat weer een massa bereikte, precies door zich in te schakelen in de strijd voor de Vlaamse ontvoogding, kreeg hier en daar van een gemeente een aalmoes, maar werd hoofdzakelijk recht gehouden door de giften van de eerste, grote, Vlaamse, katholieke industriëlen en nijveraars.

We willen hier niet verder ingaan op alle gevolgen van de strijd voor de Vlaamse ontvoogding op de huidige culturele ontwikkeling in Vlaanderen, maar wel drie aspecten benadrukken, die tot op heden hun invloed doen gelden en waarmee wij dus ook in onze huidige benadering van de strijdcultuur rekening moeten houden.

1. - Ten eerste is er een nog steeds doorwegende culturele achterstand van de Vlaamse bevolking, wat de "gewone" achterstand van de Vlaamse arbeider als arbeider nog vergroot. De Waalse arbeider draagt hoe dan ook en hoe beperkt zijn onderwijs ook was, via dit onderwijs een stuk mee van de franstalige cultuur die zich vanaf de Franse bezetting en de aanhechting van "België" bij Frankrijk in 1794 rechtlijnig als de cultuur van de Belgische burgerij kon ontwikkelen en waarbij vnl op het erfgoed van onze Zuiderburen werd geteerd.

2. - Ten tweede hebben we reeds gewezen op het feit dat de Vlaamse cultuur voor een plaats binnen het Belgisch bestel heeft moeten vechten en dus reeds lang een strijddoelwit vertoonde, d.w.z. zich verbond met een maatschappelijke strijd die buiten het culturele domein gevoerd werd, maar een strijd die door kleinburgerlijke krachten gedomineerd werd. Het gaat hier dus, niet om een proletarische, maar om een kleinburgerlijke strijdcultuur.

Dat het potentieel proletarisch en zelfs het potentieel revolutionair karakter van deze Vlaamse strijd niet tot uiting kwam, en dus ook niet in de culturele productie terug te vinden is, daarvoor is de Belgische Werkliedenpartij voor een groot deel verantwoordelijk, die door haar onbegrip voor de eisen van de Vlaamse Beweging deze geheel in kleinburgerlijke, katholieke handen liet vallen, en die door haar reformistische politiek als cultuurijsdij voor de arbeiders een volledig assimilatie van de burgerlijke cultuur door die arbeider vooropstelde.

3. - Ten derde heeft deze ontwikkeling eigenlijk voor gevolg gehad, dat de Vlaamse arbeidersklasse voor een groot deel "gespaard" is gebleven van de burgerlijke cultuurproductie (die in een eerste fase uitsluitend verliep in een taal en in een wereld waar zij geen toegang toe had en waartegen zij zich zelfs afzette). Zij bleef dus ook min of meer "gespaard" van de ideologische beïnvloeding via deze cultuur.

De ideologische controle die door de burgerij via de cultuur wordt uitgeoefend, is nu nog minder omvattend en minder bepalend voor de Vlaamse dan voor de Waalse arbeider. Dit geeft een aantal openingen op het culturele vlak die bij de huidige radikaliserende bewegingen kunnen benut worden. Wij komen hierop later nog terug.

2.

A.

Laten we nu even nader bekijken wat er zich in de culturele wereld sinds WO II heeft voorgedaan. Daar waar vóór WO II de as van de Vlaamse beweging de hoofdstempel op het karakter van de Vlaamse cultuurprodukten drukte, zijn de omstandigheden na WO II wel veranderd: enerzijds is het karakter van de Vlaamse beweging zelf veranderd, anderzijds treden de nieuwe voorwaarden waarin de ideologische produktie in het laatkapitalisme zich ontwikkelt, vanaf dan duidelijk naar voren. De Vlaamse cultuur wordt gewoon een deel van de officiële burgerlijke cultuur; het is vanuit dit kader dat wij haar vanaf WO II moeten benaderen.

1) Wat de Vlaamse beweging betreft, werd tegemoet gekomen aan een aantal van de meest dringende eisen op administratief, juridisch en onderwijsvlak en begint, na WO II, de industriële ontsluiting van Vlaanderen duidelijke vormen aan te nemen, waardoor op sociaal-economisch gebied de krachtsverhoudingen wijzigen, en andere dan zuiver taalproblemen op de voorgrond treden. Bovendien was de Vlaamse Beweging grondig in diskrediet gebracht door de collaboratie van haar leiding met nazi-leiders tijdens WO II.

2) Wat de algemene wijzigingen in de bovenbouw in WO II betreft, verwijs ik naar het exopsé van Tony Van der Heurck.

We stellen vast dat de kapitalistische produktiewijze nu ook de ideologische sektor binnendringt; dat de arbeider nu ook in vrije tijd volop in het kapitalisme zit; dat er een stijgende proletarisatie is van de werkers in de culturele en ideologische sektor; dat de taken van de Staat aanzienlijk worden uitgebreid en dat hierdoor voor wat de cultuur betreft een heel net van subsidiëring wordt opgezet. De financiële afhankelijkheid wordt de weg waarlangs de ideologische controle van de staat op de cultuur verloopt, controle die in een systeem met steeds groter wordende kontradikties levensnoodzakelijk is, van hun standpunt uit gezien althans.

Kortom, we stellen onmiddellijk na WO II een diepgaande crisis van de burgerlijke waarden vast, een compleet gedesoriënteerd zijn van de mensen in de ideologische sektor, zonder dat zij in staat blijken te zijn de oorzaken van hun ontevredenheid te onderkennen, zich bewust te worden van het feit dat wij in een klassemaatschappij leven en dat de enige kans om eruit te geraken is: de revolutie te maken, dus zich te verbinden met de arbeidersklasse.

De ideologische werker voelt dat er iets niet klopt met die burgerlijke ideologie, maar hij weet niet wat er precies scheelt.

Nemen we een voorbeeld uit de toneelwereld.

In 1946 lijkt de hele Vlaamse toneelwereld ingekapseld: een gezelschap in Antwerpen, dat ook in Gent speelt; een gezelschap in Brussel; een reizend gezelschap; een jeugdtheater en een toneelschool.

Vanaf 1950 reeds begint de beweging van de Kamertoneelen. Jonge mensen verzetten zich tegen de werkwijze en het repertoire in de officiële theaters en maken hun eigen zolder- of kelder- of kamertheater.

De hele beweging is in haar beginfase verbonden met de existentialistische toneelproduktie van Ionesco, Sartre, Beckett, Adamov e.a. en assimileert een deel van de existentialistische filosofie, d.w.z. het compleet in vraag stellen van alle waarden, de mens t.o.v. het niets; maar plaatst deze vragen nergens in een maatschappelijk kader en blijft daardoor een revolte, compleet ongevaarlijk en integreerbaar.

Zij vallen dan ook onder de wetmatigheid van een regel

die Trotsky reeds beschreef in een opstel "Art and politics in our epoch", dat in 1938 gepubliceerd werd en waarin hij stelt dat eigenlijk de hele kunstgeschiedenis van het bourgeoisieitjperk te herleiden is tot een combinatie van opeenvolgend repressie en vleierij t.o.v. de vernieuwingen in de kunst, waarbij de burgerij er steeds in slaagde elke rebellerende beweging in de kunst onder controle te krijgen, te assimileren en ten slotte tot officiële kunst te verheffen. Twee jaar geleden werd dan ook het ketterse "Wachten op Godot" in het officiële theater te Antwerpen opgevoerd.

Ook Breton beklagde zich over dat de "Guernica" van Picasso uiteindelijk in een museum belandde.

Het is door dit inkapselingsproces dat de hele kamertoneelbeweging, die hier opgevat moet worden als een beweging voor het vrije initiatief van de kunstenaar, kon geassimileerd worden: subsidies werden toegekend en de grote verschillen in repertoire tussen de officiële en de kamertheaters begonnen meer en meer weg te vallen.

Dat ook de studentenkabarets van de 60-er jaren, zelfs in hun politieke kritiek, niet verder kwamen dan ongevaarlijke prikjes op het systeem, heeft te maken met hun deeltanalyse van de maatschappelijke problemen en in de eerste plaats met de periode van neergang van de klassestrijd waarin ze tot stand kwamen.

B.

Een nieuwe periode begint rond 1968. Ten gevolge van de nieuwe politieke periode die we betreden, begint er ook in de culturele wereld allerlei te bewegen. Er worden vele kleine initiatieven genomen die buiten het kader van de officiële cultuur vallen en -meer nog- die er zich bewust tegen afzetten, er hun misprijzen voor uitdrukken en ook de uitgesproken wens formuleren nooit door het establishment geïntegreerd te worden. Deze beweging omvat veel meer dan we normaal met kunst zouden omschrijven, waarbij de betrokkenen hun levenswijze zelf gaan veranderen: de crisis van de burgerlijke waarden wordt als veel globaler ervaren; het gezin, de sexualiteit, de gedrag patronen, het onderwijs, de autoriteit op alle vlakken, de cultuur, drugs, consumptie, de leef- en eetgewoonten, kortom alles wordt op zij geschoven en vernieuwd.

De twee ideologische aders waaruit deze beweging zich voedt zijn 1) enerzijds de ideeën van de Counter-culture, overgewaaid uit Amerika en Engeland: via een verandering van de cultuur en de levenswijze van de mensen zou men de hele maatschappij veranderen. Weinigen beseften op dat moment hoe elitair (zich afzetten tegen de "gewoon-levende" loontrekkende) en tegelijkertijd hoe reformistisch (een mentaliteitsverandering zonder meer is steeds te integreren) deze ideeën waren.

2) anderzijds is er een niet te ontkennen maatschappelijke en soms zelfs politieke belangstelling waar te nemen, die halvelings een aantal marxistische theorieën overneemt, maar zich toch nog meer- voor zover ze zich om politiek bekommert- op anarchistische stellingen baseert. Eneigenlijk worden deze twee andere nauwelijks gescheiden; alles loopt dooreen; in deze periode maken we de bezetting mee van het Paleis van Schone kunsten te Brussel, vnl door de plastische kunstenaars, die zich enerzijds beroepen op Mei '68 en anderzijds zeer elitaire eisen formuleren. Dit is ook de periode van de grote invloed van het Living Theater, van de popconcerten, van protestzangers en schrijvers van Vietnam, van happenings en congressen over "Society in Conflict"; kortom een zeer evenementrijke maar zeer verwarde periode, waarin een maatschappelijke kritiek tot uiting kwam die haar weg naar de arbeidersstrijd nog niet gevonden had.

De studentenbeweging loopt ten einde en de arbeidersradikalisatie heeft de fakkel nog niet overgenomen. Deze hele beweging van alternatieve cultuur werd dus praktisch uitsluitend door een ontluikende jeugdvoorhoede gedragen.

C.

Een nieuwe fase begint rond 1970, bij de opgang van de arbeidersstrijd, opgang waarin het Vlaamse proletariaat vanaf het begin een belangrijke rol speelde. De kulturele beweging loopt nog achter op de klassenstrijd, maar begint toch stilaan duidelijker standpunten in te nemen: door de opgang van de arbeidersstrijd wordt haar een duidelijke keuze onder de neus geduwd en zij kiest hierin- of althans het voorhoede-deel van deze beweging kiest hierin- de kant van de arbeidersklasse.

In deze periode ontstaan bv de groepen die we nu in het Kultureel Front terugvinden: Het Trojaanse Paard, Mong en zijn vieze gasten, Toneelboetiek, de Internationale Nieuwe Scene en ook "De Barst", een arbeiderstoneelgroep uit Sint Niklaas.

Deze periodische indeling van enkele jaren lijkt misschien overdreven, maar met een voorbeeld wil ik aantonen dat deze indeling inderdaad reëel is en nauw samenhangt met de ontwikkeling van de klassenstrijd. In de periode tussen 1968 en 1970 was er bij voorbeeld in Brussel een toneelgroep ontstaan, "De Werkgemeenschap van de Beursschouwburg" die met het officiële theater had gebroken op gronden die op het eerste gezicht nogal gelijklopend zijn met de gronden waarop vroegere breuken (bv die van de Kamertonelen) zich manifesteerden: ontevredenheid over de wijze van het officiële theater, reactie tegen de autoritaire structuren enz. In december 1969 wordt deze groep in een konflikt met de overheid letterlijk uit haar theater geknuppeld. Het is ten gevolge van dit konflikt en van deze repressie die eigenlijk nergens in verhouding was tot het "ideologische gevaar" dat deze groep toen kon inhouden, dat deze groep ging radikaliseren en in 1970 de kern ging uitmaken van het Trojaanse Paard, de eerste uitgesproken politieke toneelgroep in Vlaanderen.

Deze repressie in 1970 is alleen maar te verklaren vanuit het veranderde klimaat van de klassenstrijd, vanuit de opnieuw offensieve houding van de arbeidersklasse.

D.

Een nieuwe periode kunnen we inluiden ongeveer rond de grote Dokstaking in Antwerpen en Gent (april-juni 1973); een nieuwe periode, omdat vanaf dan ongeveer het bewustzijn begint te groeien bij de makers van de strijdkultuur, dat ze zich met de arbeidersklasse moeten verbinden. Vanaf dat ogenblik zien we- in het bijzonder de reeds eerder genoemde toneelgroepen - opduiken op elk moment van strijd, op alle plaatsen waar de massavorhoede aan het werk is, tijdens stakingen, akties, solidariteitsavonden enz. Sinds de kulturele steunavonden voor de Dokstaking heeft ook de voorhoede begrepen dat ze op deze groepen een beroep kan doen, telkens dit voor de strijd nodig blijkt; na de dokavonden kwamen nog centrale avonden rond 1 mei, Chili, de 30 miljard (voor de aankoop van gevechtsvliegtuigen), Glav-verbel, Angola enz; alsook verspreide avonden voor honderd en één konflikten.

Sinds dit moment is er een echt alternatief circuit ontstaan en is ook de arbeidsvoorhoede (bv de arbeiderskomitees in Antwerpen en Sint Niklaas) bewust geworden van het wapen van de strijdkultuur.

Ook tijdens de Mijnstaking werden steunavonden ingericht, waar vnl "burgerlijke" artiesten optraden, die dit

wel voor één keer wilden doen; er waren toen echter nog geen groepen die zich in iets dergelijks "specialiserden".

(Het inzetten van "burgerlijke" artiesten, artiesten die normaal in het commercieel circuit functioneren, blijft ook één van onze taken. Wij hebben geen belang bij een volledige scheiding tussen de twee circuits. Het is onze taak zoveel mogelijk kunstenaars met de arbeiderswereld in kontakt te brengen en naar ons toe te halen.)

Het feit dat zelfs arbeidersorganisaties zich bewust worden van het nut van het kulturele middel in de klassenstrijd, is in Vlaanderen geen toevallig fenomeen, maar sluit aan bij het probleem dat we in het begin van deel II omschreven als een "beperkte controle van de burgerij op de Vlaamse bevolking via de kulturele structuren en de openingen die dit voor de radikaliseratie biedt."

Daar waar in Wallonië de arbeidersradikaliseratie zich hoofdzakelijk via syndikale kanalen zal uitdrukken, vindt zij in Vlaanderen ook kulturele uitwegen (cfr het succes van de Internationale Nieuwe Scene met Mistero Buffo; en het succes van een blad als "Humo").

Ten gevolge hiervan en door een nog steeds groeiende arbeidersstrijd, die het niet meer toelaat om zeer tolerant, inkapselend op te treden, was het onmogelijk in Vlaanderen dat zich hier - zoals dit in Nederland in een eerste fase wel kon - een anti-kapitalistische cultuur kon ontwikkelen binnen de bestaande, officiële structuren. Al wat zich binnen de bestaande structuren poogde te ontwikkelen, werd kapotgemaakt: we wezen reeds op het voorbeeld van de Beursschouwburg; ongeveer gelijktijdig probeerde in de KNS, het officiële theater te Antwerpen, een groep jonge aktEURS een vormingstheaterproject op te zetten op basis van "Frühlings-erwachen" van Wedekind: het initiatief werd geboycot; de direktEUR van datzelfde theater lanceerde zeer schuchter de formule van een "populair" theater: hij moest na een konflikt met het stadsbestuur verdwijnen.

Wie zich dus zelfs vaag anti-kapitalistisch wilde opstellen, moest kiezen: ofwel deze ideeën laten varen, ofwel breken met de bestaande structuren, met een betaalde job, met z'n werkzekerheid; wat de radikaliseratie van hen die deze keuze maakten, uiteraard versnelde en verscherpte. Ten gevolge hiervan en ten gevolge ook van de nog steeds wegende kulturele achterstand in Vlaanderen blijft het aanbod aan strijdkultuur nog zeer beperkt in Vlaanderen en staat in schrille tegenstelling tot de omvang van de klassenstrijd. Wie uit de structuren stapt is praktisch verplicht - de INS vormt hier uitzondering op de regel - om op amateurs - of half-amateursbasis verder te funktioneren.

Vanaf deze periode zien we ook -mede ten gevolge van de vele solidariteitsavonden waar de verschillende groepen elkaar ontmoeten en met elkaars werk gekonfronteerd worden- een behoefte tot centralisatie van de initiatieven ontstaan, alsook een behoefte te gaan nadenken over het gebrachte werk, de behoefte een theoretisch instrument te smeden om de kennis te kunnen doorgeven. Het ontstaan van het Kultureel Front kadert in deze behoefte.



III. WAT ZIJN DE TAKEN EN PROBLEMEN DIE ZICH NU VOOR DE HUIDIGE STRIJKULTUUR STELLEN?

Het probleem dat in elke discussie ivm de strijdkultuur onvermijdelijk weer opduikt, is dat van haar band met de arbeidersstrijd en de arbeidersklasse. De discussie hierover staat nog maar in haar kinderschoenen en heeft zeker binnen het Kultureel Front waar we met een brede heterogene waaier van groepen te maken hebben, nog niet haar beslag gekregen.

Ik wil daarom hier in een aantal stellingen enkel aspecten naar voren schuiven, die m.i. in een discussie over dit onderwerp aan bod zouden moeten komen.

1. De band van de strijdkultuur met de arbeidersstrijd is een dubbele en zelfs een driedubbele band.

Ik heb er in het tweede deel van mijn uiteenzetting reeds op gewezen, dat een van de kenmerken van het laatkapitalisme het binnendringen was van de kapitalistische produktiewijze in de kulturele en konsumptiesektor. Elke arbeider zal vroeg of laat ervaren dat door de klassenstrijd op zijn bedrijf te voeren, hij wel verbeteringen kan aanbrengen aan zijn algemene materiële toestand en aan de werkomstandigheden op het bedrijf zelf, maar dat hij daarmee niks verandert aan de manipulatie, de vervreemding en de verdrukking die hem in zijn vrije tijd, buiten het bedrijf, te wachten staan. Deze kwalen moeten met andere eisen, met andere ordewoorden en aktievormen bestreden worden: om het kapitalisme efficiënt te bevechten is het nodig ook op dit terrein een front te openen. Wij staan nog maar aan het begin van een bewustwording op dit vlak, die zich voorlopig nog uitdrukt in milieu-, wijkkomitees e.d., die er tot nog toe nog niet in geslaagd zijn deze problemen, met het globale maatschappelijke kader van het kapitalisme te verbinden; ik bedoel hiermee, dat zij tot nog toe deze aktiviteit niet verbond met het maken van de revolutie en met de centrale rol die de arbeidersklasse in deze revolutie zal spelen. Er wordt nog naar efficiënte eisen en aktievormen gezocht; en misschien geeft de Parijse automobilist, die een tijdlang rondreed met op zijn wagen een groot plakkaat "Koop dit soort wagens niet want het is slecht", ergens aan in welke richting we moeten zoeken. Nochtans is essentieel ook in dit probleem: de band met de arbeidersklasse. De arbeider moet zich als arbeider en niet alleen als konsument van deze problemen bewust worden. Deze twee personen worden op dit ogenblik bewust gescheiden gehouden. De nieuwe theorie, die vooral in de rechtervleugel van de sociaal-demokratie in België de ronde doet en die stelt dat het kapitalisme van vroeger eigenlijk voorbij is, dat de arbeider niet meer uitgebuit wordt in het produktieproces, maar wel in het konsumptieproces, zaait natuurlijk verwarring op dit vlak. Nochtans komt er vanuit een andere hoek hulp opduiken om te trachten dit probleem op te klaren.

Onder druk van een stijgende klassenstrijd en onder druk van een stijgende proletarisatie in hun eigen milieu, beginnen diegenen wier (beroeps) taak het is, precies die manipulatie en die ideologische onderdrukking in de vrije tijd te organiseren, zich bewust te worden van hun objektieve funktie in deze maatschappij; binnen de nieuwe voorwaarden van het laat-kapitalisme gaan de intellektuele en kulturele werkers zich als arbeider verzetten én tegen hun eigen uitbuiting én tegen hun eigen funktie in het systeem. Zowel de recente aktieurstaking als de recente staking van radio en televisie in België, waren akties die niet enkel voor een loonsverhoging of voor andere economische eisen gevoerd werden, maar raak-

ten ook objektief gezien de tere plek van de funktie zelf van deze werkers binnen het systeem; zelf al was dit subjektief voor elke staker apart nog niet zo duidelijk. De band die de strijdkultuur met de arbeidersklasse tot stand moet brengen is daarom een dubbele en op enigszins langere termijn gezien, zelfs een driedubbele:

1. ten eerste moet de strijdkultuur zich als middel ten dienste stellen van de klassenstrijd; daarom moeten de kulturele werkers zich organisch verbinden met de arbeidersklasse; zich doordringen van hun problemen en hun taken en deze weergeven in hun produkten; dus zich dienstbaar maken aan de klasse die de dynamische kracht bij uitstek in het revolutionaire proces zal vormen.

2. ten tweede moet van de kulturele sektor een sektor zelf in de klassenstrijd gemaakt worden; de kulturele en intellektuele werker behoort tot die steeds breder wordende laag van gesalarieerden, is minder en minder een zelfstandige, wordt als arbeider meer en meer uitgebuit. In dit kader situeert zich de noodzaak aan een syndikale werking, waarbij precies door de specifieke funktie van de ideologische werker in dit regime, de zuiver economische eisen en de eisen over het beroep zelf praktisch niet te scheiden zijn en waarbij deze laatste een gemakkelijke hefboom vormen om politieke problemen zoals bv de rol van de staat, in dit milieu binnen te brengen, wat tot een duidelijke politieke stellingname tegen deze staat kan leiden.

3. ten derde, en hier komen we op het terrein van een niet zo nabije toekomst, is het een van de taken van de strijdkultuur, de arbeidersklasse mee bewust te maken van dit nieuwe front dat tegen het kapitalisme moet geopend worden in het gebied buiten het bedrijf: het is een breed gebied dat te maken heeft met de vrije tijd, het gezin, de moraal, de seksualiteit, de gezondheid, de kultureel, de opvoeding, de media de informatie; kortom, alles wat zich op het vlak van de superstructuur afspeelt en waar de kontradikties veel meer dan in het bedrijf zelf verdoezeld en versluierd worden door de ideologie, die tot allerlei ingewortelde vooroordelen leidt.

De arbeidersklasse van de noodzaak van eisen op dit vlak overtuigen, vergt tijd, maar het is een absolute noodzaak om ooit tot het socialisme te kunnen komen. Van nu af aan is het onze taak de idee binnen te brengen dat -zoals bv nu in Portugal- er naast de bedrijfskomitees ook wijkkomitees een specifiek werkingsterrein hebben. Van nu af aan is het onze taak de idee te verspreiden dat socialisme niet alleen betekent brood voor iedereen, maar ook poëzie voor iedereen.

Ik denk dat wij in het Kultureel Front de troeven in handen hebben om deze drie taken waar te maken. Er zijn in ons midden mensen die tot hier gekomen zijn omdat zij het propagandistische en agitatorisch kultureel middel ten dienste wilden stellen van de strijd; er zijn er die als kunstenaar in hun eigen milieu geradikaliseerd zijn. Samen moeten wij er ons van bewust worden, dat de strijdkultuur uiteindelijk slechts een overgangskultuur is, deel van de strijd voor een klasselose maatschappij waarin de volledige ontplooiing van de mens het hoofdoel wordt.

Wij stellen ons ten dienste van deze strijd, maar mogen het belang van ons eigen aandeel in deze strijd zeker niet onderschatten: de staat heeft in het laat-kapitalisme een breed ideologisch apparaat uitgebouwd, waardoor

het belang van de ideologische strijd in het revolutionair proces nog is toegenomen.

Marx heeft gezegd dat de heersende ideologie, de ideologie van de heersende klasse is, maar hij wist ook dat deze juiste formulering eigenlijk onvolledig is: er zijn bressen, er zijn openingen in deze heersende ideologie, anders zouden we van arbeidersbeweging zelfs niet kunnen spreken. De heersende ideologie is slechts de ideologie van de heersende klasse, voor zover deze de controle over de middelen tot ideologische produktie in handen houdt. En hier precies situeert zich onze rol, de rol van de mol, die het mooi opgetrokken bouwwerk ondergraaft.

2.

Ik wou er ook nog op wijzen dat het zich verbinden met de arbeidersklasse voor de kunstenaar in deze maatschappij eigenlijk de enige weg is om te overleven. Wanneer we de marxistische analyse van de verhouding basisbovenbouw volgen, zien we dat de kunstenaar zich altijd organisch verbindt met een klasse en meestal is dit de heersende klasse, of de nog net niet heersende klasse in haar opgang naar het nemen van de macht.

Zijn produkten zijn steeds de uitdrukking van de ideologie van die klasse. De burgerij heeft haar aantrekkingskracht op de kulturele en intellektuele werkers voor een groot deel verloren, precies omdat zij in neergang is, precies omdat zij geen perspectief meer kan bieden en nog weinig mensen zich enthousiast kan doen inzetten voor de uitbouw van deze maatschappij. Dit facet van de crisis van de burgerlijke waarden, alsook het belangrijke punt (dat reeds door Tony Van der Heurck werd aangehaald) nl het verdwijnen van elke kwalitatieve categorie ten voordele van nog enkele kwalitatieve categorieën, maken het voor een radiowerker praktisch onmogelijk om nog goede programma's te maken het voor om 't even welk kunstenaar onmogelijk zich nog enthousiast in zijn bezigheden te werpen. De schilder die zijn palet aan de kapstok hangt, of de musicus die ontgoocheld zijn saxofoon in een hoek zet: dat is het perspectief waar de kapitalistische kunst op uitloopt. Een zogenaamde "vernieuwing" van de kunst brengt hier geen baat meer; het werd reeds meermaals geprobeerd, maar de kunst kan in zichzelf niet meer de middelen vinden om uit deze impasse te geraken; zolang er geen grondige wijziging in de maatschappij zelf optreedt, is er geen oplossing. Het opnieuw een functie geven aan de kunst kan dus alleen bepaald worden door de band die de kunst met de revolutie aangaat, of precieser nog door het zich organisch verbinden met die klasse die de revolutie tot stand moet brengen, de arbeidersklasse. Dit is werkelijk de enige weg waardoor de kunstenaar weer een perspectief kan krijgen. De organische band van de kunstenaar met de arbeidersklasse is dus objectief noodzakelijk om als kunstenaar te kunnen overleven.

De positie die de kunstenaar hierbij gaat innemen - en hier komen we tot de essentie van de strijdkultuur - is hier niet meer te vergelijken met de positie die hij daarvoor in de maatschappij bekleedde. Hij verwisselt niet maar gewoon van klasse waarmee hij zich verbindt, omdat het proletariaat als klasse fundamenteel andere historische taken heeft dan de burgerij. Het proletariaat is niet gewoon een nieuwe heersende klasse die zich aanbiedt, maar is de klasse wier taak het precies is, uiteindelijk de klassen uit te schakelen en een klasseloze maatschappij te vestigen. Dit inzicht in de verschillende historische taken van burgerij en proletariaat is essentieel om de taken van de strijdkultuur te begrijpen.

Ik wil in dit kader nog twee opmerkingen toevoegen.

1) Ten eerste begon het maken van de burgerlijke kultureel voor de burgerij aan de macht kwam. Toen zij aan de macht kwam had zij reeds haar kultureel wapen. Het voltrekken van de burgerlijke revolutie was voor de burgerij grotendeels het grijpen van de politieke macht op een ogenblik dat ze de feitelijke economische macht reeds in handen had. Het proletariaat bezit potentieel veel economische macht, maar heeft deze feitelijk nu niet in handen, is dus ook niet in staat om zich nu een uitgewerkt kultureel wapen uit te bouwen. Het ontnemen van subsidies aan die groepen die voor de strijdkultuur gekozen hebben, is van de overheid uit een bewuste inspanning om te verhinderen dat de strijdkultuur zich ontwikkelt, door haar haar materiële mogelijkheden te ontnemen.

2) Ten tweede moet uit dit inzicht in de verschillende historische taken van proletariaat en burgerij blijken, dat het niet de taak is van het proletariaat zich als klasse een eigen proletarische kultureel te scheppen binnen de kapitalistische verhoudingen, maar dat haar prioritaire taak een politieke taak is, nl. het omverwerpen van deze maatschappij om een klasseloze maatschappij te maken, waarin uiteindelijk een klasseloze, socialistische en later kommunistische kultureel mogelijk wordt.

3.

Dit onderscheid is belangrijk wanneer we de band die de revolutionaire kunstenaar met de arbeidersklasse zal aangaan, nader gaan definiëren. Ik wil hierbij verwijzen naar een aantal punten die ik reeds in mijn artikel "Strijdkultuur" in het eerste nummer van het Kultureel Front vaag aanhaalde. "Zich verbinden met de arbeidersklasse" is vrij vaag en zou ons misschien in de val kunnen doen lopen om toch een proletarische kultureel te gaan maken en om ons in te zetten opdat de massa van de arbeiders zich vrij en creatief zouden gaan ontplooiën: ten eerste is zoiets binnen het kapitalisme niet mogelijk, ten tweede leidt dit het proletariaat af van zijn prioritaire politiek-organisatorische taken en ten derde worden we gekonfronteerd met het feit dat de arbeidersklasse in haar geheel genomen nog een kleinburgerlijk bewustzijn heeft en onder controle wordt gehouden van reformistische organisaties. Zich verbinden met de arbeidersklasse op dit ogenblik betekent dat bewustzijn tot uitdrukking brengen, betekent dus de huidige situatie mee bestendigen.

De strijdkultuur moet zich dus uiteraard verbinden met het revolutionaire deel van de arbeidersstrijd en tussenkomen precies op de momenten van strijd waar objectief gezien de mogelijkheden aanwezig zijn om het reformistisch bewustzijn van vele arbeiders te doorbreken. We kunnen dus het begrip "organische band met de arbeidersklasse" reeds nader vertalen in "politiek-organisatorische band met de voorhoede van de arbeidersklasse" die zich op momenten van strijd kan uitbreiden tot de hele klasse of delen ervan. Onder voorhoede verstaan wij niet "de beroeps-revolutionairen", maar al diegenen, die een permanente strijdactiviteit ontwikkelen en zich hiervoor organiseren in syndikale, politieke, kulturele enz. organisaties. De massa komt in beweging op momenten van konflikt en grote strijd en wordt voor een groot deel terug inactief wanneer de grote strijd voorbij is; de voorhoede zijn al diegenen die ook in de "dode periodes" tussen de grote strijdmomenten hun activiteit van bewustmaking in een of andere vorm verderzetten. Een politieke band dus, met deze voorhoede, omdat de strijdkultuur van deze voorhoede de anti-kapitalistische en zelfs de revolutionaire ideeën moet overnemen en weergeven. De kulturele organisatie heeft in haar activiteit zelf niet de mogelijkheden om dergelijke ideeën

uit te werken; probeert zij dit echter wel te doen, dan zal zij dra verplicht zijn andere dan zuivere kulturele taken op zich te nemen, dan zal zij ophouden een kulturele groep te zijn en ten slotte een politieke groep worden; en meestal blijft ze dan ergens halverwege steken, wat de verwarring tov haar publiek alleen maar groter kan maken.

Een organisatorische band met de voorhoede omdat samen tussenkomen in de klassesrijd een organisatorische koördinatie, een aantal afspraken en een taakverdeling veronderstelt.

Voor de strijdkultuur openen zich hierbij meteen een nieuw aantal vragen en problemen, die ik hier enkel in de vorm van een vraagstelling naar voren wil brengen, omdat slechts enkele van de groepen binnen het Kultureel Front op dit ogenblik met deze vragen gekonfronteerd worden- wat niet wegneemt dat deze problemen zich objectief stellen voor elke groep die voor de strijdkultuur gekozen heeft-en ten slotte omdat ikzelf met deze problemen nog niet helemaal klaar ben.

Moeten deze politieke voorhoede-organisaties een politieke of zelfs ook een artistieke controle op de strijdkultuur uitoefenen? Op beide vragen zou ik neen willen antwoorden, omdat anders de vrijheid van de kunstenaar - niet de individuele vrijheid in de burgerlijk-liberale zin van het woord, maar vrijheid in de zin van noodzakelijke voorwaarde tot elke geestelijke creativiteit- in 't gedrang komt.

Een andere vraag is dus hoe we deze vrijheid inderdaad kunnen vrijwaren, omdat het gevaar niet enkel dreigt vanuit eventuele politieke organisaties waarmee de kunste-

naar zich eventueel zou verbinden, maar ook vanuit de geradikaliseerde kunstenaar zelf. Een niet geradikaliseerde iemand heeft inderdaad de neiging "te overdrijven" altijd alles te willen zeggen wat hij weet en zelf ontdekt heeft; heeft ook de neiging zijn artistieke taken opzij te schuiven voor de onmiddellijke politieke taken die hij nu begint te zien; heeft ook de neiging in zijn artistiek werk zelf de politieke problemen op zeer direkte propagandistische wijze te willen verwoorden, zodat er ten slotte van kunst nog weinig overblijft, wat ook zijn beperkende weerslag op het publiek zal doen gelden.

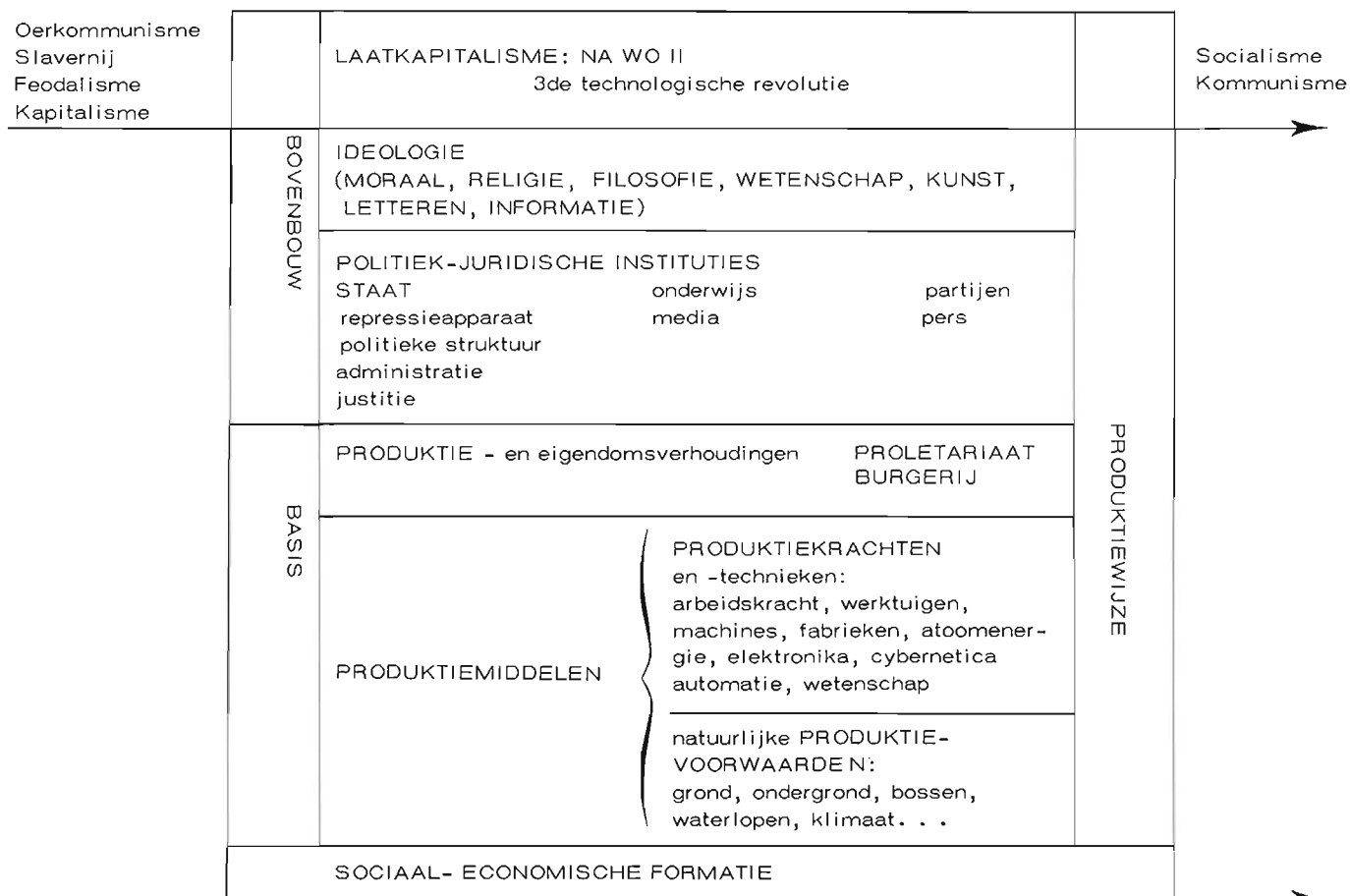
Dit is een gevaar waarvan wij ons als kulturele werkers die hun radikaliseringsproces nog volop aan 't door- maken zijn, bewust moeten worden en waarbij wij moeten leren uit de fouten die anderen voor ons gemaakt hebben.

Ook voor de strijdkultuur, zelfs met haar voorlopig, onaf en overgangskarakter, stelt zich het probleem om een nieuwe synthese te vinden tussen de politieke inhoud die we willen weergeven en de artistieke, vormelijke uitdrukking waarin we deze wensen te gieten.

En hier betreden we weer een ander terrein met nieuwe problemen, die hopelijk ook wel eens aan bod zullen komen, nl. het onderzoek naar het medium zelf en, zijn mogelijkheden.

Er zijn blijkbaar nog steeds meer vragen dan antwoorden. Wij zijn nog op zoek maar wij zullen antwoorden vinden, in de geschiedenis, in onze eigen ervaring in de ervaring van anderen en met de steun van alle theoretische en praktische verworvenheden van het marxisme.

Marianne Van Kerkhoven



RELATIE STRIJDKULTUUR/WELZIJNSWERK

Om de noodzakelijke organische band met de arbeidersklasse te realiseren, is het voor de strijdkultuurproducenten nodig permanente kontakten te hebben met die organisaties van de arbeidersklasse die hetzelfde anti-kapitalistische doel hebben. In een dergelijk overleg kun je politieke vorming inhoudelijk en organisatorisch ver-

der uitbouwen.

De aanval op onderwijs, cultuur en welzijnswerk is dezelfde, we zullen ons samen moeten verdedigen en zelf ook in aanval moeten gaan, de strategie ontwikkelen en uitvoeren in nauwe samenwerking.

WERKGROEP

"STRIJDKULTUUR EN DE VERSPREIDERS"

1. taak van de verspreiders in verband met het propagere van strijdkultuur
2. verbinding van de verspreidersorganisaties met de arbeidersklasse
3. positie van de verspreiders binnen het kulturele front
4. verschil verspreiders - producenten

Als taak van een verspreider kun je 3 opeenvolgende fasen onderscheiden: het informeren, het bewustmaken en het aktiveren van een publiek.

Het aktiveren uiteindelijk is het belangrijkste, maar komt meestal het minst aan bod door beperkte mankracht e.d. Aktiveren houdt meestal in dat een vervolg gegeven wordt op een manifestatie van een strijdkultuurproducent. In deze zin is een verspreider méér dan alleen een faciliteiten -dienstverlenend centrum.

Een verspreidersorganisatie heeft wat betreft publieks-situatie 2 uiterste mogelijkheden: een verspreider heeft een groot aantal verschillende gezichten naar buiten met daarbijhorende verschillende publieksgroepen met verschillende belangen, of een verspreider richt zich op een specifieke groep. De publiekssituatie heeft een duidelijke invloed op de activiteiten, en andersom beïnvloeden de activiteiten de publiekssamenstelling. Bij een bepaalde, duidelijke opstelling krijg je een beperkter publiek dan bij een minder homogene programmering. Het lijkt daarom zinnig je niet al te veel te beperken in activiteiten. Het beleid van een verspreider moet echter wel zo zijn dat in ieder geval een bepaalde groep op adequate wijze bereikt wordt.

Welke groep dat is, wordt voor een deel bepaald door de situering en aard van het gebouw waar je als verspreider over beschikt, en voor een deel door het beeld dat een verspreider bij bepaalde publieksgroepen heeft. Als een verspreider door deze omstandigheden bijvoorbeeld voornamelijk studenten bereikt, dan zal ze zich met haar activiteiten op deze groep moeten richten.

Al is de organische band met de arbeidersklasse in dit geval dan niet zo duidelijk, er kan toch wel sprake zijn van strijdkultuur door bijvoorbeeld de studentenstrijd in een algemeen maatschappelijk kader te plaatsen. Ook groepen uit de bovenbouw hebben hun plaats in de strijdkultuur.

Buiten haar gebondenheid aan haar gegeven situatie heeft een verspreidersorganisatie wel een aantal mogelijkheden om in kontakt te komen met nieuwe publieksgroepen. Hiervoor is het dan wel nodig een initierende rol te spelen, bijvoorbeeld het opzetten van een plaatselijk overleg met andere organisaties, of het opbouwen van goede informatiebronnen over de plaatselijke situatie om adequaat op gebeurtenissen te kunnen inspringen. Een andere mogelijkheid is om de boer op te gaan. Als een belangrijke publieksgroep niet naar jou toe komt, kun je haar zelf gaan opzoeken. Verspreiders hebben vanuit hun positie als intermediair van publiek en producenten een specifieke ervaring met produkten van strijdkultuur, waaruit zinnige kritiek, bijvoorbeeld op presentatie en begeleiding, te destilleren valt. Naast de algemene scholing die ze biedt is het KF op het ogenblik voor verspreiders eigenlijk niet meer dan een arsenaal van rode teater- en filmgroepen. Vanuit hun specifieke ervaring echter zouden verspreiders de mogelijkheid moeten hebben meer invloed uit te oefenen op produkties. Hiervoor en voor andere problematieken van verspreiders zou er binnen het KF een overlegsituatie voor verspreiders gekreëerd moeten worden.

Een dergelijk overleg zou voor het KF zeker een versterking kunnen betekenen. Op het moment zijn echter maar enkel verspreidersorganisaties bij het KF aangesloten. Dit betekent dat verspreidersorganisaties, die potentieel KF-lid zijn benaders moeten gaan worden. Hierbij valt te denken aan open jongerencentra e.d.

De deelnemers van deze discussiegroep zullen met elkaar kontakt houden om deze verspreidersproblematiek te gaan aanpakken.

WERKGROEP

"STRIJDKULTUUR EN DE STEUNKOMITEES"

- Wat is de opdracht van de steunkomitees?
- Wat zijn de problemen bij de opbouw van de steun?
- Moeten de steunkomitees streven naar een meer permanente doelstelling?

1

De opdracht van de steunkomitees is tweeledig: De verbreiding en propaganda van de strijdkultuur, en het mobiliseren van het publiek om de aanval van de overheid op de strijdkultuur te kunnen pareren.

Deze opdracht is niet eenvoudig. De aanval van de overheid moet gezien worden in het licht van de kapitalistische ontwikkeling. Om de crisis te bestrijden, zonder de fundamenteën van het kapitalisme aan te tasten, is bezuiniging noodzakelijk in de niet-produktieve sectoren, zoals onderwijs, kollektieve voorzieningen, welzijn en cultuur. Velen zijn geneigd hiervoor begrip op te brengen en een weifelende houding aan te nemen ten aanzien van de plannen voor bezuiniging, inkrimping en afbraak van de strijdkultuur, zoals minister van Doorn die heeft ontwikkeld. Des te meer omdat die plannen vergezeld gaan van mooie

woorden over steun aan en uitbreiding van het vormingstheater. In feite is de bezuiniging op politiek vormingstheater geen bezuiniging. Verreweg de grootste post, nl. de salarissen, zal in de vorm van w.w.-uitkeringen toch op het budget van C.R.M. drukken.

De zgn. bezuiniging is politieke censuur op die groepen, die de mensen de werkelijke oorzaken van de huidige crisis en de achtergronden van ons maatschappelijk systeem willen uitleggen.

Het is daarom de taak van de plaatselijke Komitees voor Politieke Vorming en Actie om duidelijk te maken aan het publiek dat de aanval op de strijdkultuur niet willekeurig is; dat het tonen van begrip voor de moeilijke tijden of het zoeken naar compromissen concessies zijn aan het kapitaal.

2.

Hoe de Komitees deze taken moeten uitvoeren zal afhangen van verschillende factoren: met welk publiek ze te maken krijgen, hoe de situatie ter plaatse is, en hoe de mogelijkheden liggen om met strijdkultuur een ingang te vinden bij het publiek.

Onder het publiek dat al bekend is met strijdkultuur zal d.m.v. informatie en propaganda de sympathie moeten worden uitgebreid, en opnieuw omgezet in massale solidariteit op de 31e januari in Utrecht.

De groepen, die nog niet bekend zijn met de strijdkultuur en haar functie zullen deze moeten gaan zien als een steun in hun eigen strijd.

De Komitees zullen de muziek-, theater- en andere groepen

moeten introduceren op die plaatsen waar politieke activiteiten zijn; en zullen de strijd van het publiek in verband moeten brengen met de strijd om subsidie van het politiek vormingstheater. Zo zullen zij een wederzijdse steun kunnen realiseren.

Ook zullen de Komitees door het organiseren van aktievoorstellingen een steeds groter publiek bekend kunnen maken met de strijdkultuur.

Een apart deel van het publiek vormt de achterban van de progressieve politieke partijen, de P.v.d.A., D'66, de P.P.R. en de P.S.P.

Vorige jaren zijn zij een belangrijke steun geweest voor de strijdkultuur. Dit jaar ligt de situatie gekompliceerder; voor een juiste stellingname zal de basis een verregaand inzicht moeten hebben in het reformistische karakter van hun partijen.

Het is van groot belang dat de Komitees deze partijen betrekken bij hun activiteiten, en ze op plaatselijk niveau brengen tot stellingname, om van daaruit druk te kunnen uitoefenen naar de Partijbesturen en de fracties in de Kamer.

3.

De Komitees voor Politiek Vorming en Actie zullen in hun propaganda de nadruk moeten leggen op het eensluidend anti-kapitalistische karakter van de strijdkultuur.

De vele verschijningsvormen duiden weliswaar op verschillen, maar niet op tegenstellingen in visie en stellingname.

Het verschijnsel Strijdkultuur, dat zich steeds breder manifesteert, zal als geheel verdedigd moeten worden.

WERKGROEP

"PRODUCEREN"

Een eerste algemene opmerking is dat de produktiemethode (zowel qua vorm als inhoud) die je gaat gebruiken afhankelijk is van de situatie waarin je tussenkomt (fabriek, zaal) en hoe je er tussenkomt (relaties met vakbond, revolutionaire groepen).

Indien we in verband met de situatie een onderscheid maken tussen strijdsituatie en niet-strijdsituatie dan zijn voor de eerste instantprogramma's aangewezen terwijl een aantal vaste volavondstukken voor roulatie zijn. Instantprogramma's kunnen gemaakt worden naar aanleiding van een specifieke arbeiderssituatie (staking, bezetting) of in verband met een internationaal politiek probleem (Angolese strijd). Totnogtoe werken de meeste groepen met temastukken hoewel iedereen direkte tussenkomst noodzakelijk vindt. Oorzaken van deze geringe produktie van instantprogramma's zijn de te weinig flexibele voorwaarden qua tijd (gesubsidieerde groepen moeten veel spelen) en qua kunde. Er zou moeten nagegaan worden: hoe maak je in 2 à 3 dagen een situatiestukje? Men zou kunnen teruggrijpen naar improvisatie (cfr Commedia dell'Arte in 1789) of men zou een kern kunnen vrij maken die flexibeler kan werken. Ook techniek kan hierbij helpen (band- en beeldmontages).

We zouden een studie van deze technische mogelijkheden moeten maken (links weert deze technieken teveel af). Voor de film is in ieder geval langere voorbereiding vereist. Om in te haken op actuele situaties worden teater, poppenspel of sketsches gebruikt.

Hoe je tussenkomt (met welke bedoeling) is eveneens belangrijk voor de produktiemethode. Bij de produktie van een volavondstuk kan de situatie zich wijzigen (een bepaald facet van het stuk wordt erg actueel). Je zal dan het stuk moeten aanpassen en ofwel blijft het een temastuk ofwel ga je delen inlassen die er uitgepikt kunnen wor-

den bijvoorbeeld door komitees of aktiegroepen.

Op basis van analyse een aangrijpingspunt vinden bij de belangen van je publiek.

Door middel van teatrale vormgeving moeten we een politieke vertaling geven van hun realiteit bijvoorbeeld door allegorieën. Hoe weet je nu dat bepaalde metaforen (of andere technieken) ontsluitend werken bij je publiek? Welke onderzoeksmethoden zijn nodig om te weten welke technieken (zowel ivm schrijven, als geluid, als beweging) voor welk publiek geschikt zijn? De nagesprekken kunnen tot op zekere hoogte gelden als controle om na te gaan in hoeverre je roos trof. Toch blijven de schakeringen onduidelijk. De vraag is niet alleen of het stuk al dan niet roos heeft getroffen, maar ook: waardoor had het nog beter kunnen inslaan? Vervolgens werd gesteld dat een taakverdeling tussen de verschillende groepen tot stand zou moeten komen; nl op termijn afspraken maken dat elke groep een specifieke functie heeft (momenteel lopen in Nederland 4 teaterprojecten en 3 filmprojecten over werkloosheid). De methoden moeten wel doorgegeven worden maar de onderwerpen moeten gevarieerd worden volgens groep. Hier werd tegen ingebracht dat je bij het behandelen van een gelijk onderwerp verschillende aspecten kan benadrukken waardoor je juist een politiek doel bereikt: ook vereist het ontwikkelen van voorwaarden en methoden dat je op veel gebieden werkt (theorievorming is erg belangrijk).

Tenslotte werd nog opgemerkt dat de radikaliserende binnen het teater alleen bij de acteurs ontstond. Deze gingen de bijkomende taak van auteurs, regisseurs en technici op zich nemen. Hierdoor is er momenteel gebrek aan goede auteurs, regisseurs... Het medium bleef arm en ondergebruikt. Nu breidt de radikaliserende zich uit, doch de samen-

werking dienstuitgebreid te worden want het medium wordt nog steeds ondergebruikt. (Het is een kunstmedium dat niet te herleiden valt tot een pamflet).

Zowel wat betreft schrijven als registreren zou informatie moeten worden doorgespeeld, waardoor misschien methoden kunnen worden ontwikkeld.

Als algemene konklusie werd gesteld dat er:

- dringend onderzoek nodig is naar de mogelijkheden van het medium, gebonden aan plaats en wijze waarop je tussenkomst

- dringend onderzoek nodig is naar mogelijk gebruik van nieuwe technieken.

Welke middelen je gaat gebruiken (in hoeverre middelen uit de revolutionaire traditie, in hoeverre middelen uit de burgerlijke traditie, in hoeverre nieuwe middelen) is afhankelijk van het publiek waarvoor je speelt en van de financiële mogelijkheden die je hebt (cfr. specifieke belgische situatie).

De effectiviteit van de verschillende middelen in relatie tot de arbeidersstrijd moet worden nagegaan. Een eerste voorwaarde hiervoor is,

STRIJDKULTUUR EN KLASSESTRIJD

Uitgangspunt van deze discussie was de vaststelling dat groepen die aan strijdkultuur doen, noodzakelijkerwijze een band zullen gaan zoeken met die organisaties die in de klassenstrijd een specifiek politieke en/of revolutionaire taak op zich hebben genomen. Doen zij dit niet, dan zullen ze als kulturele groep als dusdanig niet overleven, maar integendeel langzamerhand het "statuut" van een politieke organisatie krijgen.

De discussie hieromtrent verliep rond twee assen:

1. Wat is dat, een organische band met de arbeiders-klasse?
2. Moeten we in dit kader het kultureel medium als medium niet herwaarderen?

Gesteld werd dat de band met de arbeidersklasse zich op verschillende manieren voordoet nl.

- contact in de arbeidersklasse zelf
- informatie en studie doorspelen aan de arbeiders-klasse
- in periodes van sociale vrede contact houden met de voorhoede

We moeten trachten ons de eigen denkpatronen en kulturele uitingen van de arbeidersklasse eigen te maken door een permanent contact met hen te onderhouden. Er werd getracht duidelijkheid te scheppen rond het begrip "voorhoede" daar een aantal van de Nederlandse kameraden er iets anders onder bleken te verstaan dan wat ermee grosso modo door de mensen uit België werd bedoeld. Het begrip "voorhoede" dekt meer dan alleen maar de revolutionaire organisaties, nl. ook die arbeiders die zich permanent met de klassenstrijd bezig houden, dit in tegenstelling tot de rest van de arbeiders-klasse die alleen loskomt tijdens strijd en niet actief is tussen de strijdperiodes in.

Vervolgens werd overgegaan tot het benaderen van het probleem vanuit onze eigen praktijk. Hierbij kwam ook het probleem van het medium ter sprake.

Mensen van Gl.2, Het Trojaanse Paard en iemand uit het studentenmilieu vertelden over hun contacten met resp. de Limburgse mijnwerkers, de Antwerpse dokwerkers en de textielarbeiders van Tilburg en over de reperkussies van deze contacten op hun stuk.

Konklusie hieruit was dat bij gebruik van verschillende

methoden van aanpak om de band met de arbeiders te leggen, ook andere dingen uit de bus komen.

Ook werd er onderscheid gemaakt tussen het zich verbinden met de arbeidersklasse enerzijds en het revolutionair worden anderzijds. Revolutionair worden betekent een heel langzaam proces van eerst rationeel ervaren waarbij men zich tracht los te maken van zijn burgerlijk intellektualistische opvoeding om dit daarna in de praktijk te kunnen omzetten. Maar dit probleem geldt ook voor de arbeiders, die eerst uit de greep van het reformisme moeten loskomen voordat ze revolutionair worden. Hun revolutionair bewustzijn ontstaat op het vlak van het bedrijf, wat niet onmiddellijk impliceert dat dit op alle vlakken wordt doorgetrokken, bijvoorbeeld op het vlak van de bovenbouw.

Dit fenomeen ziet men ook in de ontwikkeling van bijna alle vormingstheaters: aanvankelijk maakt men, als gevolg van de radikaliserende, heel strakke, theoretische dingen, pas achteraf gaat men het medium onderzoeken en echt artistieke middelen uitproberen.

Een bijkomend probleem was nog dat het medium "woord", waaronder toneel en film ressorteren, een direct maatschappelijk terrein beslaat en daarom gemakkelijker deze problemen verwerkt dan bijvoorbeeld het medium muziek of grafische kunsten waarbij de directheid veel groter is. Het radikaliseringsproces komt hier trager op gang omdat deze kunstenaars nog meer individualistisch zijn opgeleid.

Kollektief werk werd niet heilig verklaard, maar toch werd de tendens vastgesteld dat steeds meer individuele kunstenaars de handen in elkaar slaan om hun klachten te bundelen. Volgende onderwerpen voor onderzoek werden voorgesteld voor de volgende studiedagen:

1. Onderzoek nieuwe technieken - medium
2. Vanwaar komt inhoud van stukken, welke verhouding t.o.v. vakbonden, t.o.v. organisaties uit arbeidersbeweging
3. Sluit het lidmaatschap van een politieke organisatie niet het gebruik van het kultureel medium uit?
4. Welke rol moet een kulturele groep spelen in het vakbondsmilieu?

WERKGROEP

"STRIJDKULTUUR EN DE VERBINDING MET DE KLASSESTRIJD"

Uitgaande van ons konkrete werk hebben we onderzocht hoe we de verbinding maken naar de klassenstrijd.

De groep "werk in uitvoering" en "proloog" zijn op het moment een produktie aan het maken van hetzelfde onderwerp, de werkloosheid.

Het was dus een interessant uitgangspunt die twee produkties naast elkaar te leggen en te zien hoe dat onderwerp uitgewerkt wordt.

Beide groepen geven aan waar de werkloosheid vandaan komt: dat het een gevolg is van de economische crisis in het kapitalistische systeem. De kapitalisten zitten met een enorme overproduktie als gevolg van het anarchistiese produktiesysteem. Echter de winst moet gehandhaafd blijven. Daardoor worden er arbeiders ontslagen, worden bedrijven gesloten of overgeplaatst naar landen waar de loonkosten lager zijn.

Werk in Uitvoering heeft het stuk zo opgezet dat, afhankelijk van de publieksgroep, zij konkrete perspectieven geven op korte termijn zodat de mensen in hun eigen situatie aan de gang kunnen gaan.

Als zij bijvoorbeeld spelen voor een buurtcomitee moeten zij op voorhand weten wat de situatie en de problemen van die bepaalde buurt zijn, zodat zij daar op in kunnen springen met hun suggesties tot verbetering van een bepaalde situatie.

Een ander voorbeeld is, als zij spelen voor werklozen dan zouden ze verwijzen naar de werklozen komitees om daar binnen een stuk werk te gaan verzetten. Niet om de mensen bezig te houden maar om ze konkrete ervaringen op te laten doen die kunnen leiden naar een stuk bewustzijn. Het is hun bedoeling om de strijd op breder niveau terug te brengen naar de eigen situatie van de

publieksgroep.

De groep Proloog probeert uit te gaan van de konkrete situatie en ervaringen van de publieksgroep en plaatst hun situatie in een breder maatschappelijk verband. Om de kapitalistische structuur die aan hun konkrete situatie ten grondslag ligt, inzichtelijk te maken.

Op het moment dat het stuk vertoond wordt zal het publiek niet ineens het rode licht zien schijnen. Echter in situaties van strijd zal door direkte ervaringen hun bewustzijn zich gaan vormen en zullen ze een aantal zaken met elkaar in verband brengen.

Globaal was dit de kern van de discussie, we willen deze discussie graag verder uitdiepen, misschien op een volgende studiedag?

Het zou goed zijn dan de stukken van elkaar te zien.

WERKGROEP

"DISKUSSIES NA VOORSTELLINGEN"

1.

Een van de problemen in de discussies na de voorstellingen is: het publiek vraagt om opmerkingen over "de nieuwe maatschappij", terwijl ze daar vaak nog niet aan toe zijn. Hoe kun je deze vragen vermijden, een politiserende discussie op gang brengen en duidelijk maken dat je in een bepaalde fase van maatschappelijke ontwikkeling zit.

Er vielen de volgende opmerkingen:

- Je moet aansluiten bij de situatie van de mensen. De discussie wordt beïnvloed door datgene wat je in je stuk aandraagt.
- Als je kleinere aspecten behandelt is de kans op visiediskussies veel geringer. Als je discussies over visies houdt, gaan standpunten zich gemakkelijk verhard.
- Dat ligt er maar aan hoe je je discussies voert. Je ontkomt er niet aan om konkrete situaties in een groter geheel te plaatsen.
- Ook deelaspecten behandel je in het kader van je antikapitalistische visie.
- Je moet in je stuk zoveel mogelijk bij de realiteit blijven en niet je socialistische visie al helemaal gaan uitwerken.
- Je moet niet ineens alles willen aanpakken, er zijn meer mensen en groepen die je werk ondersteunen.

2.

Welke vragen moeten er in discussies aan de orde komen?

Hoe zorg je ervoor dat die vragen aan de orde komen?

- Je kunt na een voorstelling eerst algemene reacties vragen en daar de discussie uit voort laten komen.
- Je kunt dat ook als voorwerk beschouwen en de discussie voorstruktureren aan de hand van een aantal onderwerpen.
- Proloog: Toch is het vragen naar reacties een essentieel onderdeel van iedere discussie: het geeft het publiek de mogelijkheid een band te leggen tussen de voorstelling en hun eigen situatie.
- Heel belangrijk is de plaats van je stuk binnen het project van een centrum. Er kan in zo'n centrum voorwerk gebeuren; vragen die na een voorstelling blijven liggen, kunnen binnen het centrum weer behandeld worden.
- Proloog: wij hebben voorstellen gemaakt voor projecten die je binnen centra kunt aanpakken. Binnen vier weken komen we dan terug. Dat werkt erg goed.
- Werk in uitvoering: Wij discussiëren niet meteen na

een voorstelling. We komen een week daarna terug, spelen vaak een scene nog eens om het weer op te halen. We discussiëren dan in groepen van ongeveer tien personen. De ervaring bij meteen discussiëren na een voorstelling is dat het erg snel verwatert en dat men niet gekoncentreerd is.

De lengte van je stuk en van de discussie is erg belangrijk. Je moet het kort houden om de concentratie niet te laten verwateren.

3.

Moet je in kleine groepjes praten of plenair?

- Dat ligt aan je publieksgroep.
- Proloog: werkende jongeren zitten altijd al in kleine groepjes. Ze kennen elkaars ervaringen. Het is dan juist erg goed om ze plenair te laten praten. In een grote groep is het vaak moeilijk om de aandacht erbij te houden. Daar zou je een methode voor moeten ontwikkelen.
- Boerentoneel: In grote groepen heb je de kans dat mensen met een afwijkende visie (voor het gemak VDV-visie genaamd) die graag aan het woord zijn, je hele discussie beïnvloeden.
- Proloog: Mensen met een afwijkende dominante mening moet je in je discussie gebruiken. Je moet ze konfronteren met andere meningen.
- Je moet dan niet vluchten in kleine groepjes: het gaat niet om de problematiek van de kleine groepjes, maar om die van de hele groep. Ook als je wel in kleine groepjes praat zal dat erop gericht moeten zijn om na een bepaalde tijd wel in de grote groep te kunnen praten.
- Boerentoneel: Soms zit je met belangentegenstellingen waardoor sommige mensen hun mond niet open durven doen (bijv. als een van de aanwezigen directeur is van de Radobank, zal een boer die met schulden zit in zijn bijzijn niet daarover durven praten).
- Afhankelijk van een aantal factoren kan het soms nodig zijn om in kleine groepen te praten. Het beste zou dan zijn: eerst in kleine groepjes praten, daarna in de grote groep.

In de hele discussie bleek heel duidelijk de noodzaak van het uitwisselen van ervaringen. Binnen het Cultureel Front zouden we tijd en ruimte beschikbaar moeten stellen om over discussiestrategie en -methoden ervaringen uit te wisselen, te studeren, schema's op te zetten enz. Kortom: discussiescholing. We zouden dat kunnen doen aan de hand van het bespreken van elkaars producties.

"MIDDELEN"

Er bestond behoefte van de verschillende groepen om zich aan elkaar voor te stellen door te vertellen hoe en waar ze werkzaam zijn, welke banden ze hebben met hun publiek, hoe produkties tot stand komen. Het eigenlijk onderwerp is zeer karig aan bod gekomen.

Sater: Op dit ogenblik voelen wij aansluiting bij de bestaande vakorganisaties, het liefst bij de meest vooruitstrevende leden binnen die organisaties. We willen spelen voor arbeiders zowel binnen als buiten de vakbond. Binnen 2 jaar willen we een dusdanige band opgebouwd hebben met actieve arbeiders, dat we buiten de kop van de bond om, de leden kunnen blijven bereiken.

Diskus: Wij treden gratis op in de Rijnmond. De thema's van onze stukken komen automatisch naar voren uit het contact met ons publiek: Vooral problemen over wonen en arbeid. Voor mij ligt er nu een belangrijk discussiepunt te bespreken: maak je je produkties alleen (rond de tafel) eventueel in samenwerking met een "voorhoede" of maak je je produkties echt in samenwerking met je publiek.

Amsterdams Stadsjournaal: Een zeer belangrijk uitgangspunt voor ons is voor wie maak je je film. En als we de keuze hebben gemaakt voor "een breed publiek", komt meteen de volgende keuze: hou je rekening met of kom je tegemoet aan de kijkgewoontes van dat breed publiek. Daarbij komt de moeilijkheid in tegenstelling tot toneel dat je je produkt in zijn opbouw moeilijk kunt toetsen aan je toekomstig publiek.

Werk in Uitvoering: Onze groep bestaat uit een band en spelers. Ons eerste produkt hebben wij gemaakt in een open jongerencentrum, voor een publiek van open jongerencentra. Het behandelde zeer algemene thema's en het was inhoudelijk ook zeer ruim. Wij doen een beroep op popmuziek, dat slaat aan bij ons jong publiek, maar het mag geen commerciële muziek worden en moet functioneel zijn in het geheel. Nu zijn we met een nieuwe produktie bezig met als thema "werkloosheid". Wij vinden dat we moeten aansluiten bij ideeën die leven over het naar oplossingen zoeken tegen de werkloosheid.

Nieuwe komedie: Hebben jullie als groep een analyse gemaakt hoe de werkloosheid is ontstaan? Wij zijn tot de conclusie gekomen dat je de problemen die je aangrijpt in je produktie moet relateren aan je eigen politieke keuze en vandaaruit de verhoudingen moet duidelijk maken.

Werk in Uitvoering: Als je als groep geen duidelijk standpunt hebt als uitgangspunt blijf je vrijblijvend. Wij duiden in ons stuk o.a. op de verkeerde maatregelen van de regering. Toch moet je een bepaalde ruimte openlaten en de emotionele betrokkenheid van mensen een plaats geven in je voorstelling.

Amsterdams Stadsjournaal: Wij zitten in een vreselijke produktiedwang: we hebben ons voorgenomen iedere maand een film te maken. Ook wij hebben fouten gemaakt door aan belangrijke emotionele elementen te weinig aandacht te geven.

Diskus: Bij het maken van produkties is voor ons belangrijk: hoe laat je de cultuur, die aanwezig is bij het arbeiderspubliek waarvoor wij spelen, verder ontwikkelen.

Docenten Dramatische Vorming (Amsterdam): Ik heb in de discussies een oneigenlijke tegenstelling horen suggereren tussen: produkties maken in samenwerking met je publiek en aansluiten bij een voorhoede. Als je je richt op de arbeidersklasse, moet je niet vergeten dat die klasse voor een groot gedeelte een reformistisch bewustzijn heeft, dat is een probleem en daar is een strategie voor nodig. Die strategie moet in een breed revolutionair kader geplaatst worden en daar is die voorhoede noodzakelijk voor.

Amsterdams Stadsjournaal: Maar die revolutionaire voorhoede bestaat nou eenmaal niet.

Docenten Dramatische Vorming: Toch heb je een revolutionaire strategie nodig om jouw middel (toneel, film etc.) een juiste plaats te geven. Er zijn op dit ogenblik verschillende revolutionaire strategieën.

Voortzetting: Wat is eigenlijk die voorhoede waarover wij praten? Ik persoonlijk denk aan mensen die georganiseerd zijn binnen politieke organisaties die zich zeer bewust zijn van hun functie en daarnaast leren van hun achterban.

Nieuwe Komedie: Voor ons heeft de voorhoede een dubbele functie:

1. zij zijn het die ons informatie geven over bepaalde onderwerpen.
2. zij zorgen er ook voor dat wij die groepen bereiken, die wij willen bereiken.

Diskus: Er zijn tegenstellingen tussen de bestaande politieke organisaties. Sommigen werken vanuit een voorhoede, anderen werken vanuit de basis.

Voortzetting: Het zou beter zijn te onderzoeken wat die verschillende politieke organisaties gemeen hebben om zo een platform te krijgen en je strategie te bespreken. We moeten ook een onderscheid maken tussen kontakten met voorhoedes en organisatorische banden met voorhoedeorganisaties.

LINKSRICHTEN

De maatschappij zal moeten veranderen. Het proletariaat zal uit de stinkende puinhoop getrokken moeten worden en deel moeten nemen aan onze strijd. Iedere gelegenheid om te kunnen publiceren moet ik pakken, want nooit kunnen wij stoppen met het werpen van aanklachten.

Ik hoor vaak over het Cultureel Front praten en wil in de toekomst meer met jullie in contact treden maar op dit moment heb ik het zo overstelpend druk, dat ik niet meer weet waar ik het eerst aan moet beginnen want alles is belangrijk. Ten eerste is ons blad W.A.R. op de markt verschenen.

(Werkgroep Arbeidersliteratuur Rotterdam).
Uiterst moeilijk om werkende mensen te vinden die artikelen of gedichten willen schrijven waarin zij iets over hun werk vertellen.
Ik hoop ook iets van jullie te mogen ontvangen. Schrijf iets over het fascisme, hoe je de wereld van morgen ziet, wat je denkt over de socialistische opvoeding van de jeugd, wat te doen met de werklozen.
Tegelijkertijd kaligrafeer ik gedichten op gekleurde vellen (liefst rood).
Ik probeer ze op de scholen ten toon te stellen en daar-na wat voor te lezen bij de kinderen.

Er gaat in Nederland zeer veel talent verloren door de enorme versplintering van organisaties en aktiekomitees. Wij zouden één grote organisatie moeten stichten en deze in werkscties moeten verdelen, (toneel, voordracht, lezingen, informaties, onderwijs en arbeidersliteratuur). Ik hoop, dat jullie iets hebben aan mijn uiteenzetting over arbeidersliteratuur, mijn gedichten probeer ik niet tot een letterkundig wonder te vormen, hier heb ik geen zin en tijd voor.
Arbeiderspoëzie is politieke poëzie en die zal het moeten gaan winnen van dat elitaire gedoe.
De arbeiders zullen gegarandeerd overwinnen.

KULTUUR IN HET KADER VAN DE KLASSENSTRIJD

De macht van de heersende klasse komt tot uitdrukking in de ridderromans. In de schelmenromans, waarin het gezonde verstand en de slimheid het winnen van de adel en geestelijkheid bemerkt men de opkomst van de burgerij.
Pas veel later is de doodgewone mens de held van de literatuur geworden. Het gaan schrijven in de volkstaal is een grote vooruitgang. Als Arbeider-Dichter vind ik het vanzelfsprekend, dat Arbeid en Cultuur samen moet gaan.
Ook mijn gedichten zijn geschreven in de gewone volkstaal, terwijl ik mijn best doe om in ieder gedicht een bepaald probleem te verwerken, ten eerste om de aandacht van de lezer hierop te richten en ten tweede om discussies uit te lokken met andersdenkende groeperingen. De uitbuiting van de arbeidersklasse die nog steeds op verschillende manieren plaatsvindt probeer ik te beschrijven.
Vele oudedenk- en leefpatronen zijn ondeugdelijk geworden maar er zijn nog niet voldoende nieuwe voor teruggevonden.
De werkende mens van vandaag heeft weinig tijd om te lezen. Daarom probeer ik zoveel mogelijk in een kort gedicht te zeggen.
De lezer zal zichzelf vaak herkennen terwijl de Dichter pogingen doet om hem al lezende bewust te maken van zijn situatie.
Degene die zich bezig houdt met het schrijven van dit genre gedichten levert Politieke Poëzie, want deze wordt geschreven vanuit een maatschappelijke situatie, met de bedoeling deze verstaanbaar op de lezers over te brengen.

In de maatschappij wordt de schrijvende arbeider betiteld als Arbeider-Dichter, hij schrijft vanuit zijn situatie.
Houdt hij zich bezig met het schrijven van een ander soort literatuur, dan zal er geen aandacht aan zijn maatschappelijke positie worden geschonken, want hij neemt geen deel aan de klassenstrijd.
Het gaat mij nooit om mijn persoonlijke problemen. Datgene wat ik beschrijf zijn menselijke ontwikkelingen. Het is voor mij een uitdaging om tot een literatuur te komen die inzicht geeft in de situatie van de werkende mens.
Soms rijm ik in woord, dan weer in beeld.

Mijn taal is het instrument van mijn denken.
Als voorbeeld het volgende gedicht.

OUD ROTTERDAM

De oude wijk stort in
Het stof van puin
Dat later modder wordt
Bedekt het rampzalige drijfhout
Van overlevenden

De woorden die gezegd zijn
Door de macht in wie de massa gelooft
Hangen in kolossale afmetingen
Als verroest gereedschap
Aan de bouwwerken van een onzekere toekomst

pierre van vollenhoven

DE VOORTZETTING

Ruim een jaar bestaat nu de vereniging De Voortzetting. Gedachten aan een groep als De Voortzetting ontstonden bij een groepje leerlingen van de Amsterdamse theaterschool, afdeling regie, nadat ze lange tijd als praktijkmodel van politiek theater "De Maatregel" van Brecht hadden bestudeerd en ten slotte gespeeld.
(een uitgebreid verslag van dit werkproces is te vinden in Te Elfder Ure 10)

De feitelijke grondslagen van de groep werden gelegd in juni 1974 in de gesprekken van licht en schaduw, genoemd naar de boerderij waar ze plaats vonden.
Vanaf dat moment tot augustus 1975 is De Voortzetting bezig met het konkretiseren van de ideeën, met het voorbereidend organisatorisch werk. Een belangrijk onderdeel daarvan vormde het verwerven van geld door middel van subsidieaanvragen.

SUBSIDIE

Ervan uitgaande dat subsidie een recht is, heeft De Voortzetting verschillende subsidieaanvragen ingediend bij verschillende instanties. De belangrijkste twee waren C.R.M. en de gemeente Amsterdam.
Het advieslichaam van de gemeente Amsterdam, de kunstraad, hanteert bij haar adviezen liberale criteria,

waarbij het (politiek) vormingstheater één van de sectoren is waarin een volledig kunstbeleid moet voorzien. Voor De Voortzetting resulteerde dit in een positief advies aan de gemeente Amsterdam. Maar de verdeling van de gelden in de sektor toneel viel uiteindelijk heel anders uit: De Voortzetting, de groep die was voorge-

dragen om te voorzien in de sektor vormingstoneel, re-
teerde geen cent.
Ook voor het volgende seizoen heeft De Voortzetting in

Amsterdam een subsidieaanvraag lopen, maar het ziet
er voorlopig niet naar uit dat er veel geld voor politiek
vormingstoneel beschikbaar zal zijn.

HET KAS

Terwijl de subsidieaanvragen hun weg door de ministe-
ries en instanties aflegden, bereidde De Voortzetting
zich voor om te kunnen werken ook zonder geld van de
staat of een plaatselijke overheid.

Dit leidde tot twee dingen:

1. Het werken met De Voortzetting en het voorzien in
het levensonderhoud werden losgekoppeld. Elk der leden
zocht mogelijkheden om zijn kwalificatie elders ten nut-
te te maken en zo brood op de plank te brengen.
Dat heeft geleid tot een uitzonderlijke constructie: van
de 8 voortzettingsleden werken er 4 bij Proloog, dat
ervoor zorgt dat de voortzettingsleden een aantal uren
per week gemeenschappelijke werktijd hebben. Deson-
danks houdt een dergelijke (gedwongen) werkvorm dras-
tische tijdsbeperkingen in voor het werk van De Voort-
zetting. Zo moest het oude plan om in het eerste sei-
zoen met verschillende produkties uit te komen, vervallen.
2. Voor het geld dat voor de produkties nodig was werd
het KAS opgezet.
KAS is de afkorting van Kameraden Aanbetalingssysteem.
Principe is dat niet de staat maar de "supporters" de
groep financieren.
Zolang een groep niet geregeld werk aflevert, is de groep
aanhangers klein. Willen zij De Voortzetting daadwer-
kelijk steunen dan is dat een betrekkelijk dure aangele-
genheid.
Met het tonen van werk en daardoor met het toenemen
van het aantal belangstellenden van De Voortzetting,
wordt het mogelijk de onkosten over meer personen te
verdelen, nieuwe aanbetalingcertificaten worden vanaf
dat moment goedkoper uitgegeven en oude worden ten dele
terugbetaald.
Op dit moment staat daartegenover dat kasdeelnemers
gerechtigd zijn try-outs gratis bij te wonen en aanwezig
te zijn op een jaarlijks te houden vergadering, waarin
produkties, werkwijze, financiën enzovoort van het af-
gelopen jaar worden besproken.
Op dit moment kosten Kascertificaten f 50,- en wie De
Voortzetting wil steunen kan dat doen door x maal f50,-
over te maken op gironummer 3263698 t.n.v. penning-
meester De Voortzetting, Haarlemmerweg 157 hs,
A'dam. Hij krijgt dan een certificaat en een stencil met
de precieze werking van het KAS thuisgestuurd.

WERKMETHODE EN DOEL

Zoals geldt voor elk productieproces heeft de organi-
satie van het productieproces een direkt verband met

het produkt en het doel van het produkt.

We zullen hier daarom - noodgedwongen beknopt - op
beide punten tegelijk ingaan.

We zullen proberen dat duidelijk te maken, niet van-
uit een louter politiek noch vanuit een esthetisch uit-
gangspunt maar vanuit beide, geformuleerd in relatie
tot het publiek.

De Voortzetting wil afbeeldingen tonen van een klassen-
maatschappij en de strijd die daarin gevoerd wordt en
vervolgens samen met de toeschouwer onderzoeken in
hoeverre het getoonde hem in zijn concrete situatie van
nut kan zijn.

De vertoning van een toneelstuk is zo bedoeld om dia-
lektische processen concreet te tonen en er één op gang
te zetten.

Van de toeschouwer wordt dus een actieve en kritische
houding verwacht. Het getoonde stuk alleen volstaat dus
niet, het kader van de gehele bijeenkomst moet hiertoe
bijdragen.

Het stuk gaat dan ook altijd gepaard met discussie dan
wel met geleid rollenspel of bij meer "open" voorstel-
lingen van "voorprogramma's"; kleine voorstellingen
of toespraken van De Voortzetting zelf of van groepen,
organisaties die De Voortzetting wil ondersteunen door
hen een "forum" aan te bieden.

Deze werkwijze van onderzoek naar de toepasbaarheid
voor de eigen situatie van de toeschouwer houdt in dat
het onderwerp van een stuk overdrachtelijk is op verschil-
lende doelgroepen bij één en hetzelfde stuk.

(natuurlijk nooit voor willekeurig welke doelgroep)

Een dergelijke aanpak maakt het noodzakelijk dat de
groep over vele vaardigheden beschikt.

Hiertoe worden trainingen en scholingen gehouden die
altijd in direkt verband staan met het stuk waaraan ge-
werkt wordt. Dit geldt ook voor de politieke scholing.
Dat wil zeggen dat binnen De Voortzetting verschillen-
de politieke overtuigingen mogelijk zijn, maar dat over
de getoonde inhoud van het stuk met het daarbijhorend
perspectief eenduidigheid moet bestaan.

Aan de hand van het praktische werk wordt dus een voort-
durende politieke discussie gevoerd.

Het gehele werkproces moet onder plenaire controle
staan. Dat wil zeggen, het totaal aan vaardigheden, dat
bij het werkproces van De Voortzetting vereist is moet
gecontroleerd kunnen worden. Dat houdt niet in dat elk
groepslid over alle vaardigheden moet beschikken. De
faktor tijd dwingt onder de huidige produktieverhoudin-
gen tot het gebruik maken van specialismen.

BONTEKOE

De eerste produktie, "bontekoe" is geschikt voor twee
doelgroepen, te weten werkende jongeren en scholieren
(vooral van het voortgezet onderwijs) en verder voor een
"open" publiek.

Het stuk is gebaseerd op drie historische bronnen:

1. Het reisjournaal van schipper bontekoe, die verslag
doet van zijn reis naar Indie.
2. documenten over de Verenigde Oostindische Compag-
nie.
3. analyses van het konflikt tussen de goeverneur van
Indie Jan Pieters Coen en de beheerders van de

v.o.c., de heren zeventien.

Het stuk is een "reconstructie" van een reis naar Indie
in de tijd, waarin Holland van internationale betekenis
was, binnen de klasieverhoudingen van het handelska-
pitalisme.

De werkomstandigheden en de uitbuiting op het schip,
roof, moord en uitbuiting van andere volkeren, de "ko-
lonialistische aspiraties" van Coen, en wat daarvan de
gevolgen waren wordt getoond vanuit Marx' stelling als
centraal gegeven: de heersende ideologie is de ideologie
van de heersende klasse.

Op die manier wordt de werking van dit verschijnsel toen en nu aan de orde gesteld.

Met "bontekoe" en met volgende produkties wil De Voortzetting zijn bijdrage leveren tot het politiek vormingstheater en tot bewustzijn in de strijd.

Van zijn publiek en zijn kameraden zal het afhangen of

De Voortzetting in de gelegenheid zal zijn een bijdrage te leveren, te onderzoeken, en verbeterd opnieuw te leveren.

Namens de Voortzetting: Hans Vander Velden/Bert Kok
Haarlemmerweg 157
Amsterdam

TROUPE Z

183, rue Saint-Maur
Paris 10e

Met deze tekst trachten we in grote lijnen een samenvatting te geven van ons werk als Troupe Z en als militanten van het cultureel Front. Om een volledig beeld van het werk te krijgen is het noodzakelijk om ook van andere groepen verslagen te lezen; niet dat ze zozeer uiteenlopend zijn, maar omdat ze vanuit specifieke praktijkervaringen andere elementen aan de analyse zullen toevoegen.

Op dit moment bestaan er zeer verscheidene ervaringen en de onze zijn zeker niet als enige representatief. De Troupe Z werkt nu zowat 3 jaar in de praktijk van het militant revolutionair theater.

Dat wil zeggen dat ons theater niet alleen een uitdrukking, maar vooral een onderdeel zelf van de revolutionaire strijd wil zijn.

Wij hebben daarom gepoogd ons werk in te schakelen in de mobilisaties. Daaruit vloeiden kontakten voort met militanten die stof leverden voor de produkties en die tegelijk een kader waren voor het uitbrengen en het verspreiden ervan.

Bijvoorbeeld met de Lip-arbeiders in juli '73, of bij een voorstelling over het leger met antimilitaristische militanten, of met militanten van het M.L.A.C. voor een voorstelling over de abortus.

Zo wordt een culturele produktie, waarin we steeds ons eigen standpunt verdedigen, een wapen in de politieke strijd, dankzij de debatten die ze oproept na de voorstellingen.

Het officiële theater bestempelt deze praktijk, met alle mogelijke pejoratieve klemtonen, als amateuristisch; nochtans bracht ze een duidelijke theatrale en politieke vooruitgang voor de groep met zich mee. Op dit ogenblik streven we er niet alleen meer naar aan specifieke oproepen gehoor te geven. We willen ook in staat zijn stukken op te bouwen die uitdrukking zijn van de belangrijkste debatten binnen de revolutionaire beweging.

Dit plaatst ons voor de noodzaak zowel over politiek als over theater op een nieuwe wijze te gaan denken. Het maakt eveneens onze verantwoordelijkheid t.a.v. het officiële theater en de culturele beweging groter. Want we willen ons werk ook opvatten als bouwstenen voor een cultureel front. Daaraan kunnen wij ons insziens niet ontsnappen. De debatten over cultuur en politiek moeten we steeds stimuleren en vooruithelpen binnen het kader van de politieke situaties. Het komt er op aan verbindingen te leggen tussen de strijd tegen de bourgeois-cultuur en haar invloed en de strijd voor het ontstaan en de versterking van een culturele praktijk, die zich inschakelt in de strijd voor de revolutie. Al is die taak overweldigend, toch bestaan er hier en daar ervaringen die niet meer in de kinderschoenen staan zowel op het gebied

van theater als van film, muziek en andere culturele activiteiten in de wijken en in steden. Het is nu mogelijk om de kwestie van de opbouw van een culturele interventie te stellen in termen van een soort massawerk, dankzij de vooruitgang van de verschillende groepen zowel in hun werk, als in de weerklank en de belangstelling die ze binnen de voorhoede oproepen. Zo kon b.v. een bijeenkomst van de groepen, die in juni '75 door hun optreden de staking van de Chausson-fabrieken (automobielkonstruktie) ondersteunden, met de arbeiders van het bedrijf, de gelegenheid geven een coördinatie aan te pakken met als uitgangspunt een uitermate werkzaam platform. Op basis van een onmiskenbare praktijk kunnen ook ontmoetingen binnen de discipline (b.v. theatergroepen) aanleiding zijn tot vruchtbare gedachtenwisselingen.

Nochtans, en daar hebben we steeds voor gevochten, revolutionaire cultuurpraktijk is niet alleen maar zaak van de cultuurproducenten. Ze moet ook door de militanten in hun interventiesector ingeschakeld worden. Wij verdedigen het principe van culturele kringen in de wijken waar de groep actief is. Het cultureel front moet op die wijze een bijdrage leveren aan het inzicht en aan de eenheid van de revolutionairen in de verdediging van de proletarische klasse.

Alhoewel we onafhankelijk zijn van welke specifieke organisatie dan ook is de ontwikkeling van onze groep onlosmakelijk verbonden aan de ontwikkeling van de revolutionairen. Daarbij moeten we in beschouwing nemen dat de heropleving van de arbeidersbeweging niet meteen een massale breuk betekent met de reformistische stellingnames van de "Kommunistische" Partij van Frankrijk, die nog een overheersende factor vormen. Dit zijn de grote lijnen van ons werk. Het hoeft niet benadrukt te worden dat internationale uitwisselingen belangrijk zijn om onze respektievelijke fronten, ook naar binnen, te versterken. Dit moeten we uitbreiden. Zo organiseren wij in de maand januari een ontmoeting met Hollandse, Belgische, Italiaanse en Portugese kameraden. De ervaringen zijn veelvuldig, de moeilijkheden enorm en de plannen steeds ambitieus. Maar we moeten er voor zorgen de middelen te vinden om van deze ontmoetingen bouwstenen te maken, al zijn ze ook bescheiden. Wij juichen de inspanningen van de Nederlandse kameraden toe om de opbouw van een cultureel front aan te pakken. Reeds vorig jaar (november '74) waren we aanwezig in Utrecht om de kameraden van Proloog en GLTwee te ondersteunen. Wij zijn bereid om opnieuw onze totale en militante solidariteit te betuigen. In het verlengde hiervan willen wij jullie graag regelmatig op de hoogte stellen van de evaluatie van onze ervaringen.

Internationale groeten,
Troupe Z

AANGESLOTEN GROEPEN

Aktiverend Volkstheater
de Roy van Zuidewijnlaan 8
Breda 01600-45078.

Amsterdams Stadsjournaal
Oude Waal 8
Amsterdam 010-67856.

Arbeidskoor Morgenrood
Molenvliet 42
Rotterdam 010-32.53.88.

De Nieuwe Komedie
Westduinweg 230
Den Haag 070-54.71.04.

De Leerling
Soestdijkse kade 265
Den Haag

Diskus
Goevernestraat 133
Rotterdam 010-36.34.73.

Donkiesjot Open Jongerenscentrum
Wal 1-3
Sittard 04490-53.85.

Groep Men
Armand Reusensplein 9
2130 Brasschaat 031-51.79.63.

Groot Limburgs Toneel II
Achter de Barakken 31
Maastricht 043-17.1.39.

Haagse Sociale Akademie
Luxemburgweg 271
Vlaardingen

Het Trojaanse Paard
Waterloostraat 63
2600 Berchem 031-39.44.89.

Internationale Nieuwe Scene
Orgelstraat 2a
2000 Antwerpen 031-31.91.95.

Kargadoor Open Jongerencentrum
Oude Gracht 36
Utrecht 030-31.03.77.

Kritische Filmers
Catherinastraat 20
Breda 01600-39.32.4.

Kick Cultureel Informatie Centrum
Keizersstraat 38
2000 Antwerpen 031-31.63.23.

Polkin
Nieuwe Prinsegracht 78
Amsterdam 020-25.08.40.

Proloog
Willemstraat 72
Eindhoven 040-51.02.36.

Sater
Heintje Hoeksteeg 8
Amsterdam 020-24.18.87.

Sociaal Centrum
Witmakersstraat 1
Maastricht 043-17.10.9.

Socialistisch Koor Tilburg
Prof. Cobbenhagenlaag 516
Tilburg

Stichting Nederlands Studententoneel
Hardewerkerstraat 39
Groningen

Toneel Boetiek
Twaalf Kameren 64
9000 Gent

Trefsentrum Projet
Academielaan 9
Tilburg 013-68.12.69.

Vuile Mong en zijn vieze gasten
Lege Voorde 28
9950 Waarschoot 091-77.19.92.

Werk in Uitvoering
Radijsstraat 5a
Groningen

REDAKTIE

Palingstraat 5
Eindhoven 040-24.16.5.

Waterloostraat 63
2600 Berchem België 031-39.44.89

KULTUREEL FRONT
TIJDSCHRIFT
verschijnt dreimaandelijks
Derde jaargang
Nr 5-6
januari 1976
Verantwoordelijke uitgever
M. Van Kerkhoven
Waterloostraat 63
26000 Berchem
BELGIE